

BOUWHISTORISCHE VERKENNING EN WAARDESTELLING

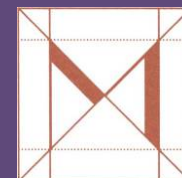
GRENSHOEVE Veurseweg 350 te Voorschoten

Onderzoek i.o.v. dhr. Baars en mw. Baars-Heezen

30 mei 2014

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Onderzoeksubject

De Grenshoeve
Veurseweg 350
2252 AJ VOORSCHOTEN

Status

Rijksmonument, nr. 38010

Eigenaar

Stichting Duivenvoorde

Rapportage

Ing. G. Korenberg

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

drs. C.J.B.P. Frank
drs. F.A.C. Haans
mw. drs. C.H.J.M. van den Broek
drs. J.H.J. van Hest
ing. G. Korenberg
mw. drs. M. Lemmens

Bredestraat 1
6542 SN NIJMEGEN
tel: 024-3786742
fax:024-3792477

Info@monumentenadviesbureau.nl/www.monumentenadviesbureau.nl

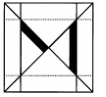
Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
mei 2014, copyright MAB Nijmegen 2014

INHOUD

1 INLEIDING	5	4.3 CULTUURHISTORISCHE WAARDE	86
		4.4 TOELICHTING WAARDENGRADATIES	89
2 HISTORISCHE INLEIDING	7		
2.1 KASTEEL DUIVENVOORDE	7	5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	91
2.2 DE GRENSHOEVE OP OUDE KAARTEN	8		
2.3 DE GRENSHOEVE OP OUDE FOTO'S	12	6 BRONNEN EN LITERATUUR	93
2.4 DE GRENSHOEVE OP BOUWTEKENINGEN	18		
2.5 BOERDERIJTYPE EN HISTORISCHE ONTWIKKELING	23	BIJLAGE – DATERINGS- EN WAARDENKAARTEN	94
3 BOUWHISTORISCHE BESCHRIJVING	31		
3.1 SITUERING EN ERFINDELING	31		
3.2 BOERDERIJ	35		
3.3 BIJSCHUUR	66		
3.4 HOOIHUIS	73		
3.5 OVERIGE BOUWDELEN	77		
4 WAARDENBEPALING	85		
4.1 BOUW- EN ARCHITECTUURHISTORISCHE WAARDEN	85		
4.2 SITUERINGS- EN ENSEMBLEWAARDE	86		

1 INLEIDING

In mei 2014 kreeg het Monumenten Advies Bureau via Van den Berg Architecten BV te Houten opdracht voor het verrichten van een bouwhistorische verkenning voor De Grenshoeve, gelegen aan de Veurseweg 350 te Voorschoten.

Deze boerderij behoort als pachtboerderij toe aan het nabij gelegen landgoed Duivenvoorde.

Door de Stichting Duivenvoorde, beheerder van het landgoed, is besloten de boerderij met bijbehorende opstallen te verkopen. Daarbij zal de ondergrond worden verpacht aan toekomstige kopers.

De opdrachtgevers zijn thans in onderhandeling met de stichting Duivenvoorde over aankoop van de boerderij. Hiervoor zijn zij thans tezamen met dhr. Van Esch van Van den Berg Architecten B.v. de mogelijkheden voor herbestemming van de Rijksmonumentale boerderij aan het onderzoeken. Hierbij is het plan om het complex een woonbestemming te geven. Om in de planvorming ook de in het complex besloten historische waarden optimaal te kunnen behouden kan de bouwhistorische verkenning als onderlegger dienen.

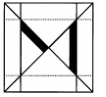
Voor dit onderzoek heeft op 19 mei 2014 een opname van zowel het interieur als het exterieur plaats gevonden. Daarnaast zal een beknopt archief- en literatuuronderzoek plaats vinden.

Het rapport vangt aan met een korte historische schets van de directe omgeving en het pand op basis van diverse bronnen en literatuur. Hierna volgt een beschrijving van het gebouw.

In hoofdstuk 4 worden aangetroffen historische waarden weergegeven. Ook deze zijn op plattegronden weergegeven als bijlage bijgevoegd.

Middels dit rapport en de hierin opgenomen cultuurhistorische waardenbepaling wordt een zo compleet mogelijk beeld van het pand gegeven, als basis voor planvorming en toetsing.

Monumenten Advies Bureau – 30 mei 2014

2 HISTORISCHE INLEIDING

2.1 KASTEEL DUIVENVOORDE

Kasteel Duivenvoorde is één van de oudere kastelen van Zuid-Holland. Het ontleent zijn naam waarschijnlijk aan de ligging tussen de rivieren de Duve en de Voor. Het kasteel wordt al in een akte uit 1226 genoemd als “Duvenvoirt”.

Omstreeks 1250 stond op de plaats van het huidige kasteel een vierkante omgrachte en ommuurde verdedigingstoren. Delen hiervan zijn in de huidige bebouwing nog bewaard gebleven. Het kasteel kreeg zijn huidige hoofdopzet en grondplan bij een ingrijpende verbouwing in opdracht van Johan van Wassenaer in 1631. Omstreeks deze tijd zal ook de Greshoeve in de huidige opzet zijn ontstaan.

In de loop van de 18de eeuw was het kasteel in eigendom van de familie Torck, die het kasteel niet zelf bewoonde, maar verhuurde. Het landgoed raakte geleidelijk in verval. Hieraan kwam een eind nadat in 1830 Henriette Jeanne Alexandrina van Neukirchen genaamd Nijvenheim (1807–1849), kleindochter van Henriette Christina Alexandrina barones Torck, trouwde met de vermogende jonkheer Nicolaas Johan Steengracht. Het kasteel werd hersteld en verbouwd en de tuinen werden door de bekende landschapsarchitect J.D. Zocher jr. omgevormd tot een Engels landschapspark. Getuige de in het achterhuis van de Greshoeve ingemetselde gedenksteen (1838) werd ook de Greshoeve in deze periode verbouwd.

Het kasteel bleef tot 1960 door overerving in bezit van de familie Steengracht en later Schimmelpenninck van der Oye. In 1960 werd het kasteel gerestaureerd en door Ludolphine Henriette barones Schimmelpenninck van der Oye (1891-1965) overgedragen aan de stichting Duivenvoorde. Deze stichting heeft als doel Duivenvoorde als museum in te richten en de inboedel ten toon te stellen. De zuidvleugel van Duivenvoorde wordt nog altijd door nazaten van de familie bewoond.

Kasteel Duivenvoorde, gezien vanuit het oosten. Bron: wikipedia.nl

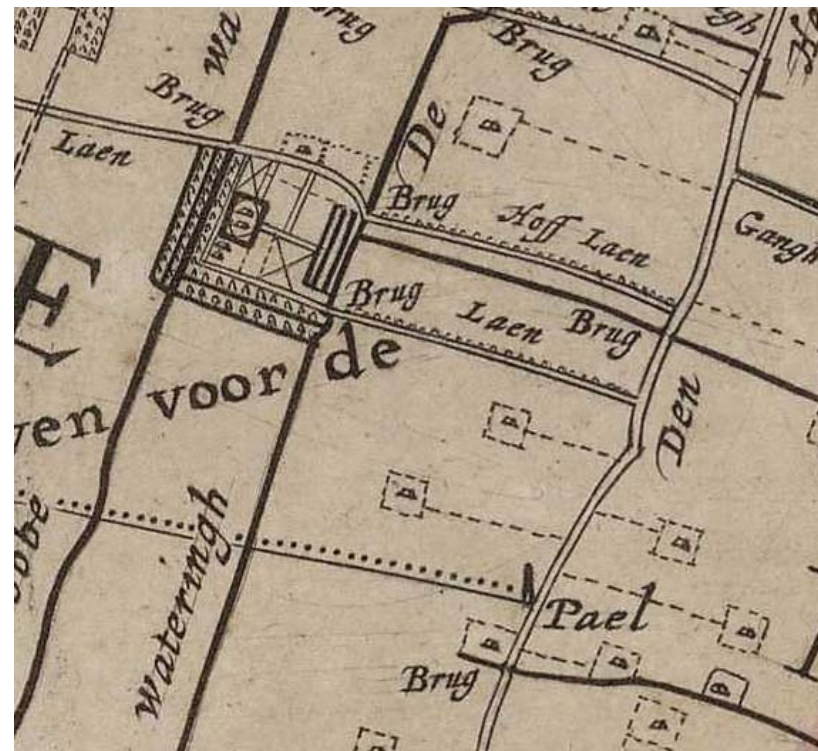
2.2 DE GRENSHOEVE OP OUDE KAARTEN

De vroegste kaart van Duivenvoorde dateert uit 1615. Hierop worden aan de zuidzijde van het landgoed al wel een drietal erven weergegeven. Deze liggen echter langs de watergang in het verlengde van de zuidostrand van de kasteeltuin. Dit is meer westelijk dan de locatie van de huidige boerderijen. Ten noorden van de oprijlaan naar het kasteel wordt het erf van de boerderij wel op de juiste plaats weergegeven, wat doet vermoeden dat deze kaart vrij accuraat is. Dit zou betekenen dat de boerderijen, waarschijnlijk vrij kort na 1615 werden verplaatst, waarbij één boerderij kwam te vervallen.

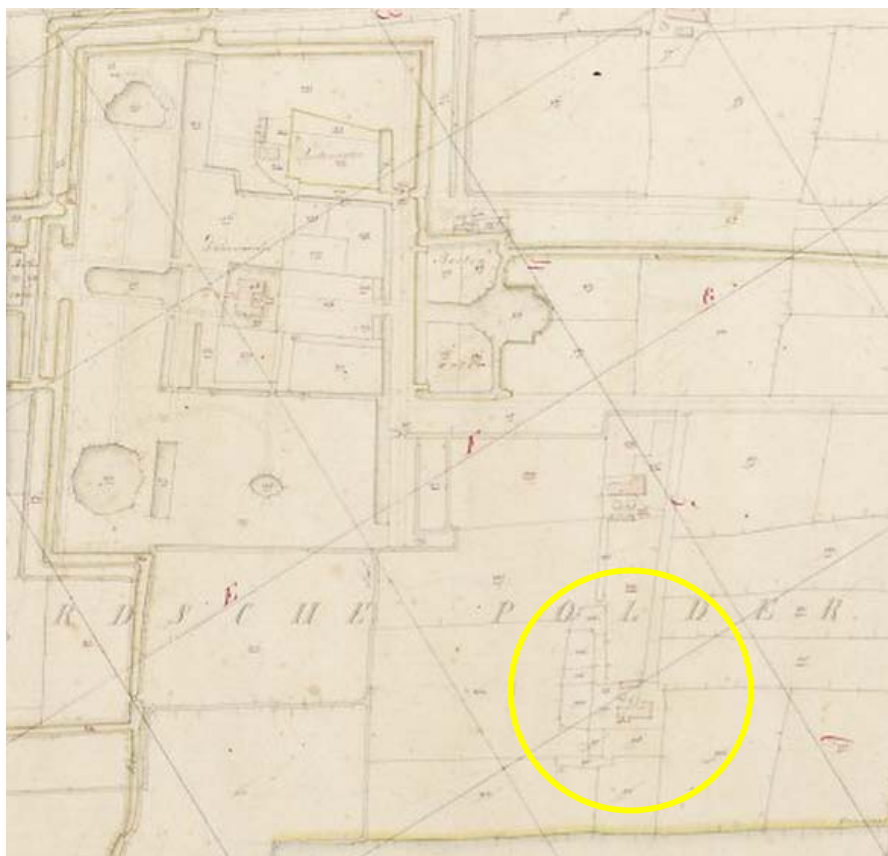
Kaart F.L. Balthasar 1615 uit collectie Hoogheemraadschap Rijnland.

Op verschillende kaarten uit het midden van de 17de eeuw worden de twee boerderijen meer oostelijk weergegeven. De weergave is dusdanig specifiek dat met zekerheid kan worden gesteld dat rond het midden van de 17de eeuw bebouwing ter plaatse van de huidige boerderijen aanwezig was. Dit stemt ook overeen met de aangetroffen bouwsporen die wijzen op een datering in de eerste helft van de 17de eeuw. De naam van de boerderij is mogelijk terug te voeren op de ligging nabij de (op deze kaart gestippeld weergegeven) gemeentegrens met Leidschendam (tot 1938 gemeente Veur). Wanneer de naam is ontstaan is niet bekend.

Kaart Rijnland door J.J. Dou en St. van Brouckhuijsen, 1647. Bron: Collectie Hoogheemraadschap Rijnland.

De kadastrale minuut van 1832 geeft wel zeer nauwkeurig de aanwezige bebouwing weer. Ook worden wegen weergegeven. Daarbij valt op dat er geen ontsluiting vanaf de Veurseweg wordt weergegeven, terwijl deze in 1701 wel werd weergegeven. De tuin van Duivenvoorde heeft op dat moment nog een klassieke aanleg.

Uitsnede kadastrale minuut 1832. De gele cirkel markeert de Grenshoeve. Bron: Kadaster.

De kadastrale minuut geeft de boerderij weer met aan de linker zijgevel van het achterhuis een karnmolenhuis met afgeschuinde hoeken en daarnaast nog een tweede smalle aanbouw. Rechts van de boerderij worden twee vijfhoekige hooibergen weergegeven. Ook de bijschuur aan de noordzijde van het erf wordt nu in de huidige omvang weergegeven. Ten westen van deze schuur wordt nog een klein bouwdeel weergegeven. Dit bouwdeel komt mogelijk overeen met het in 1701 weergegeven bouwdeel. Op deze plaats bevindt zich thans een kleine ronde mestsilo.

Detail kadastrale minuut 1832 met daarop de Grenshoeve en bijgebouwen. Het erf met nr. 999 wordt aangeduid als "Huis, schuren en erf". Bron: Kadaster.

Op verschillende topografische kaarten uit de 19de eeuw is de bebouwing van de Grenshoeve wel herkenbaar, maar de weergave is onvoldoende specifiek om hieruit iets over de bebouwing te ontleen. Wel is op al deze kaarten een ontsluiting vanaf de Veurseweg herkenbaar.

Vreemd is echter dat het hooihuis op al deze kaarten niet wordt weergegeven, terwijl dit gebouw op basis van de bouwhistorische kenmerken toch in de vroege 19de eeuw al gebouwd zou moeten zijn.

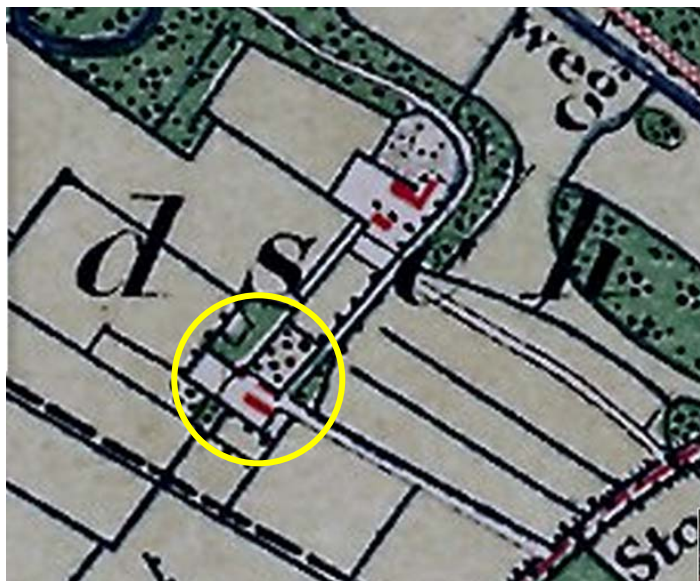

Topografische Militaire Kaart Veldminuut 1850. Bron: Nationaal Archief.

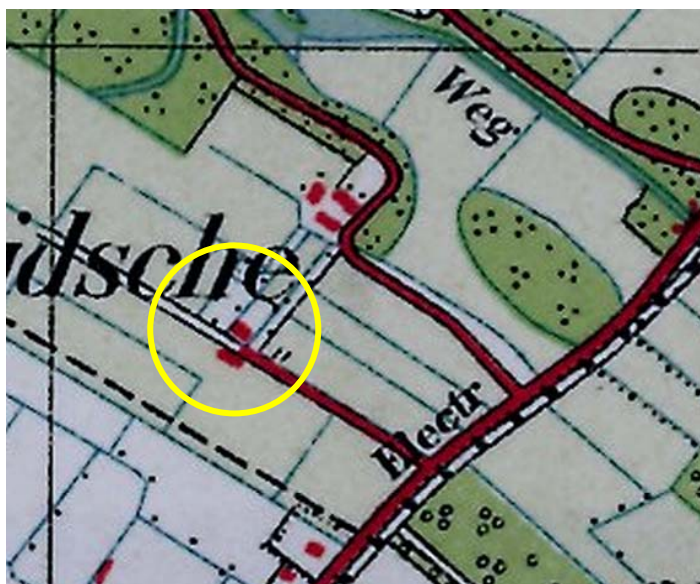

Detail kaart van Noord- en Zuidholland, J. Kros en E. Spanier, 1855. Bron: Collectie Hoogheemraadschap van Rijnland.

Wel is de bijschuur ten noorden van de boerderij op alle kaarten wel herkenbaar. De hooibergen zijn op geen van de kaarten zichtbaar. Ook van een aangebouwd karnmolenhuis is op de kaarten geen sprake. Deze ontbrekende delen zijn echter eerder te wijten aan een globale weergave dan aan het niet aanwezig zijn van deze bouwdelen. Kadastrale kaarten vanaf 1952 is de weergave van de bebouwing meer specifiek, maar vanaf dat moment bieden andere bronnen betere informatie.

Topografische Militaire Kaart (Bonneblad Kleur) 1896.

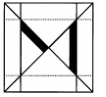
Topografische Militaire Kaart (Bonneblad Kleur) 1934.

2.3 DE GRENSHOEVE OP OUDE FOTO'S

Een zeer duidelijk beeld van de situatie rond het midden van de 20ste eeuw geeft een luchtfoto die op 13 september 1944 door de RAF werd gemaakt. Hierop is het erf en de aanwezige bebouwing zeer duidelijk herkenbaar. Tussen de boerderij en de bijschuur blijkt dan ook nog een hooiberg aanwezig te zijn. Ook de grupschuur ten zuiden van de boerderij is aanwezig, met ten oosten hiervan enkele kleinere bouwdelen. Aan het hooihuis is een schuur gebouwd met een breedte die overeenkomt met de breedte van het hooihuis. Op de noordwesthoek lijkt een uitgebreid bouwland te zijn ontstaan.

Luchtfoto RAF 13 september 1944, foto nr 3315. Het noorden bevindt zich rechts.
Bron: Beeldbank Haags Gemeentearchief.

De vroegste ons bekende foto van de Grenshoeve is gemaakt, kort voordat de boerderij in 1962 werd gerestaureerd. De foto toont de boerderij vanuit het zuidoosten. Het voorhuis is dan wit geschilderd of vertind. Links van de boerderij is de grupschuur zichtbaar. Op de plaats van de huidige kassen staat een ronde mestsilo. De voorgevel heeft twee vensters met T-ramen. De voordeur heeft een zesruits bovenlicht. In de linker zijgevel zitten

op de begane grond twee vensters. Ook in de linker zijgevel van het achterhuis zitten twee forse vensters met luiken. Rond het erf staat een hekwerk met zeer forse palen, waartussen horizontale liggers zijn aangebracht.

De Grenshoeve in 1958, Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246486

Volgende foto's dateren uit de periode na de restauratie van 1962. Op één foto is de boerderij, kort na de restauratie te zien vanaf ongeveer hetzelfde punt als de voorgaande foto. Hierop is duidelijk te zien dat veel meer vensters in het voorhuis aanwezig zijn. Ook de witte afwerking is verdwenen. Boven het achterhuis is nog wel een opvallende forse schoorsteen aanwezig. De kassen zijn nog niet aanwezig. Het hekwerk rond het erf is inmiddels behoorlijk gewijzigd.

Foto van de Greshoeve, kort na de restauratie van 1962. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246483

Een volgende serie foto's uit 1970 en 1978 door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) geeft een mooi beeld van de opzet van het erf en de aanwezige bebouwing. De hooibergen zijn nu verdwenen. Het middendeel van het erf is nu geheel open, met alleen een forse boom naast het achterhuis. Bij het hooihuis heeft de noordelijke travee nog twee deuren, waarvan de linker als boven- en onderdeur is uitgevoerd.

De Greshoeve in 1970. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246485

De linker zijgevel van het voorhuis komt in 1970 overeen met de huidige opzet. De bij de restauratie van 1962 ingeboete delen tekenen zich nog zeer duidelijk af. Ook lijkt op de 17de-eeuwse korfboog van het verdiepingsvenster nog een restant van een gepleisterde sluitsteen zichtbaar. Midden onder het verdiepingsvenster is nog een staafanker aanwezig, waarvan thans alleen nog het gat zichtbaar is. Ook dan is boven het achterhuis nog de zeer forse schoorsteen met trapsgewijs uitkragende bovenzijde aanwezig.

De Greshoeve in 1970. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246484

De Greshoeve in 1978. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246489

De Greshoeve in 1978. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246490

De Greshoeve in 1978. Naast het karnmolenhuis ligt nog de bijbehorende molenas. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246494

De Greshoeve in 1978. De inrijdeuren in de rechter zijgevel zijn nog niet aanwezig. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246496

De Greshoeve in 1978. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246495

De achtergevel in 1978. Het hooihuis is nog gevuld met hooi. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246497

De bijschuur in 1970. Naast de paardenstal staat een melkbussenrek. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20403890

De bijschuur in 1978. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246498

De bijschuur in 1978. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246500

De Grenshoeve in 1978. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ref.nr. 20246501

2.4 DE GRENSHOOVE OP BOUWTEKENINGEN

Van de Grenshoeve zijn enkele bouwtekeningen aangetroffen. De belangrijkste tekeningen zijn de tekeningen bestaande- en gewijzigde situatie uit 1962, gemaakt door architect F.J.C. van der Vegt uit Delft. Deze tekeningen geven een goed beeld van de ingrijpende wijzigingen die bij deze restauratie plaats vonden.

Mede op basis van deze tekeningen is door W.J. Berghuis, t.b.v. zijn artikel in Voorschoten – Historische Studiën een reconstructie gemaakt van de oorspronkelijke situatie. Hoewel delen van deze reconstructie in twijfel kunnen worden getrokken, zijn de grote lijnen zeer aannemelijk en van belang voor het begrip van de 17de-eeuwse opzet van de boerderij.

Van de boerderij is voorts nog een tekening uit 1980 van architectenburo Bob van Beek uit Leiden aangetroffen. Op deze tekening wordt het aanbrengen van de deeldeuren in de rechter zijgevel van het achterhuis weergegeven. Vrijwel zeker werd bij deze ingreep tevens de constructie van het achterhuis vernieuwd naar historisch voorbeeld.

Van de overige bouwdelen is alleen een tekening uit 1970 aangetroffen. Deze betreft de verbouwing van een aan het hooihuis gebouwde schuur ter plaatse van de huidige ligboxenstal.

2.4.1 Verbouwing 1962

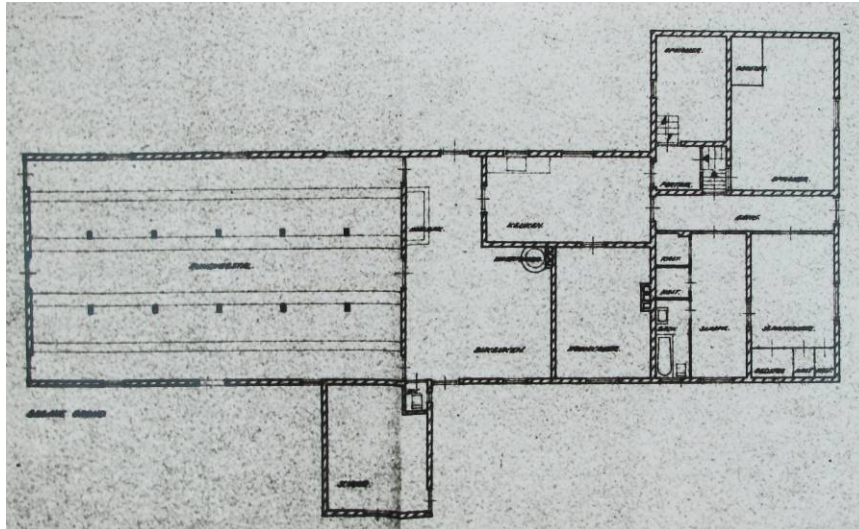
In 1962 vond onder leiding van architect F.J.C. van der Vegt uit Delft een ingrijpende verbouwing van de Grenshoeve plaats. In diezelfde periode werd ook voor de Kasteelhoeve een

restauratieplan gemaakt door Van der Vegt. Bij de verbouwing kreeg het voorhuis een deels nieuwe indeling en werd het interieur geheel gemoderniseerd. Er werd een nieuw trappenhuis ingevoegd met een hierop aansluitende hal. In het achterhuis werd een terugliggende entree gerealiseerd en hier werd, deels met hergebruik van de bestaande structuur een nieuwe indeling gemaakt.

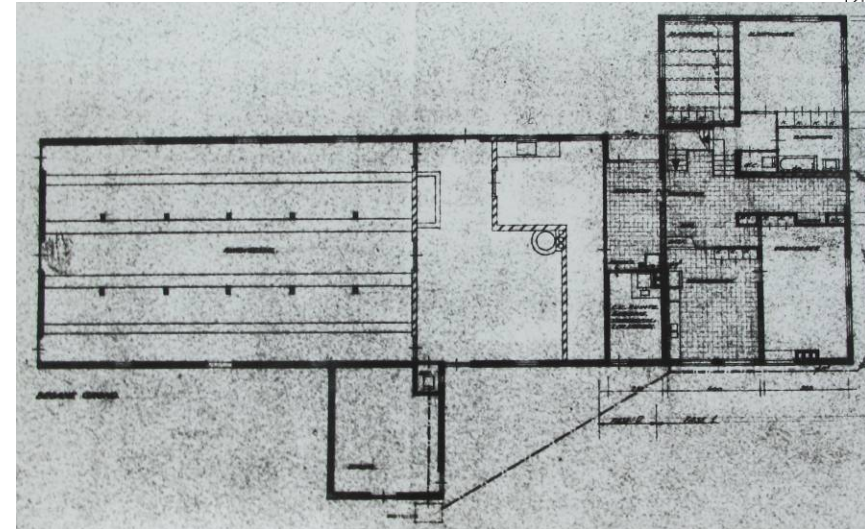
Bij het exterieur werd de witte afwerking van de voorhuisgevels verwijderd en er werd een fors aantal vensters toegevoegd. Ook werden enkele bestaande openingen vernieuwd. Bij de linker zijgevel van het achterhuis werd een venster vervangen door een deuropening.

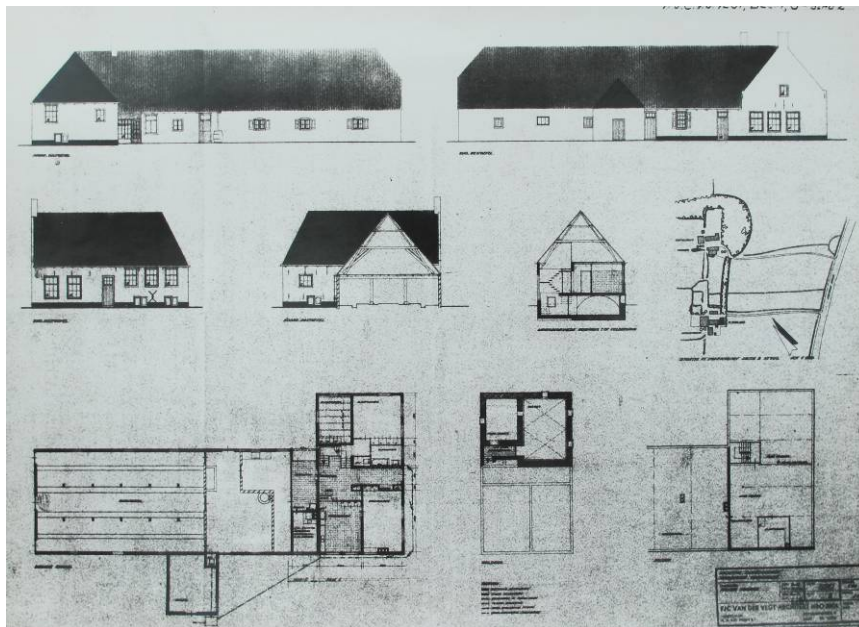
Tekening bestaande situatie 1962 door F.J.C. van der Vegt. Bron: RCE

De bestaande plattegrond in 1962. Bron: RCE.

De gewijzigde plattegrond in 1962. Deze werd, wat betreft het voorste deel van het achterhuis gewijzigde uitgevoerd. Bron: RCE.

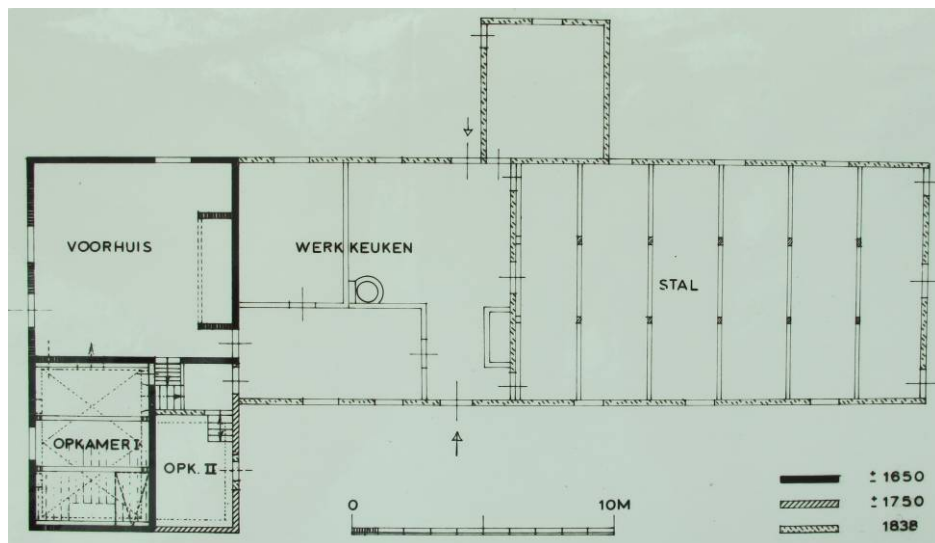
Tekening gewijzigde situatie 1962 door F.J.C. van der Vegt. Bron: RCE

2.4.2 Reconstructie door W.J. Berghuis

Door W.J. Berghuis is in 1970 t.b.v. zijn in 1971 gepubliceerde artikel in Voorschoten – Historische Studiën een reconstructie gemaakt van de vermeende situatie omstreeks 1900. Berghuis gaat er daarbij vanuit dat de gehele invulling van het voorhuis, de ongedeelde ruimte ten zuiden van de opkamers die als belangrijkste woonvertrek gold, pas na 1900 tot stand was gekomen. Dit is echter niet waarschijnlijk. Veelal ontstond al in de 18de, maar zeker in de 19de eeuw een verdere verdeling van het woongedeelte. Zeker gezien de grote verbouwing die in 1838 plaats vond. Aan deze verbouwing schrijft Berghuis het gehele achterhuis en het karnmolenhuis toe. Er zullen echter zeker oudere delen bewaard

zijn gebleven. De datering van de achterkelder in het midden van de 18de eeuw is zeer waarschijnlijk en op basis daarvan geeft deze tekening, zeker wat betreft het voorhuis eerder de situatie in de tweede helft van de 18de eeuw weer. Opvallende onderdelen zijn de forse schouw tegen de brandgevel en een stookplaats tegen de rechter zijgevel in de opkamer. Of de weergegeven bedstede al aanwezig was toen de schouw nog bestond valt te betwijfelen.

Of het achterhuis op dat moment al de weergegeven indeling had valt niet te achterhalen. De omvang van het achterhuis was echter in de 18de eeuw al wel conform de weergevel (huidige) situatie.

Reconstructie uit 1970 door W.J. Berghuis van de situatie omstreeks 1900. Bron: RCE.

2.4.3 Verbouwing 1980

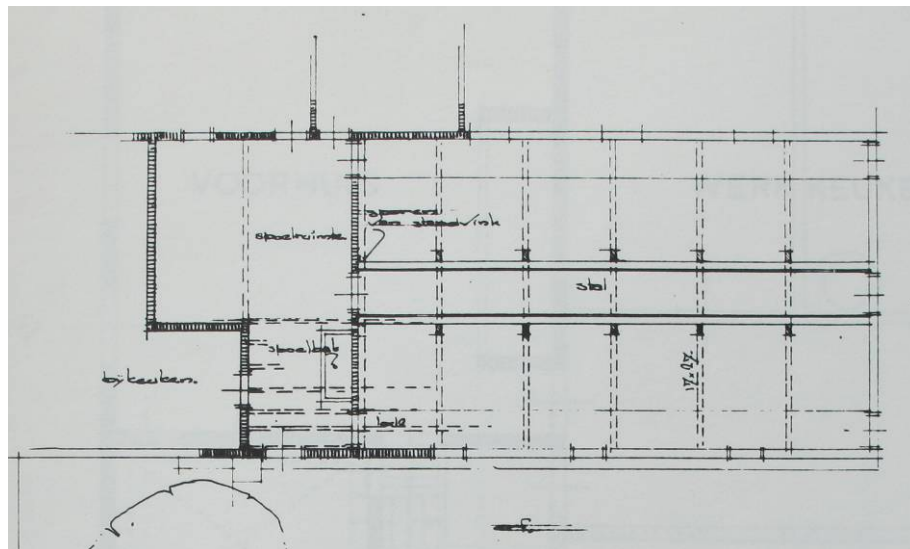
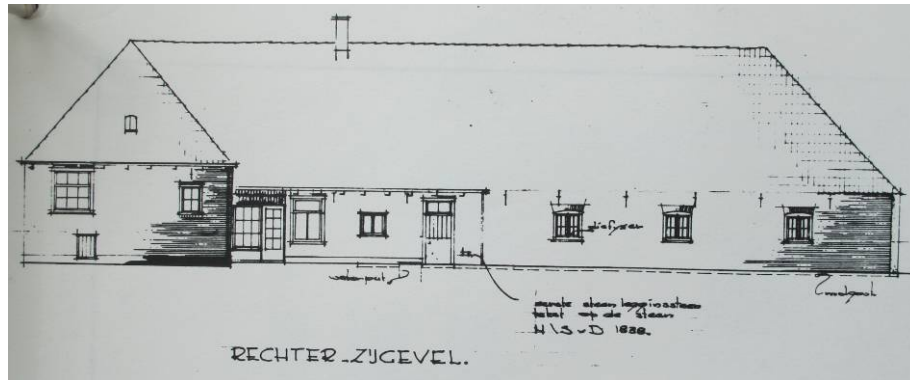
In 1980 werd door architectenburo Bob van Beek uit Leiden een plan gemaakt voor het voorste deel van het achterhuis. Hierbij werd de vroegere spoelruimte omgevormd tot een berging. De achterwand van deze ruimte kwam daarbij te vervallen. Verder werd de vroegere stal omgevormd tot een opslagruimte door de stelvloer te egaliseren. Deze ingreep heeft echter alleen plaats gevonden in het gedeelte direct ten westen van de vroegere spoelruimte. Bij het westelijke deel bleef de oorspronkelijke stelvloer met voergoten en groepen behouden. Dit deel wordt thans met een wand van plaatmateriaal afgescheiden.

In de noordgevel van het achterhuis werden dubbele deuren aangebracht om de nieuwe berging en werkplaats¹ toegankelijk te maken. Tot deze ingreep bevond zich op deze plaats een deur met een bovenlicht.

Hoewel deze tekeningen dit niet vermelden werd bij dezelfde verbouwing ook de constructie van het achterhuis vernieuwd². De aangetroffen nieuwe, maar historisch gedetailleerde constructie onderschrijft deze ingreep.

¹ Vermelding door laatste bewoners via dhr. Romijn.

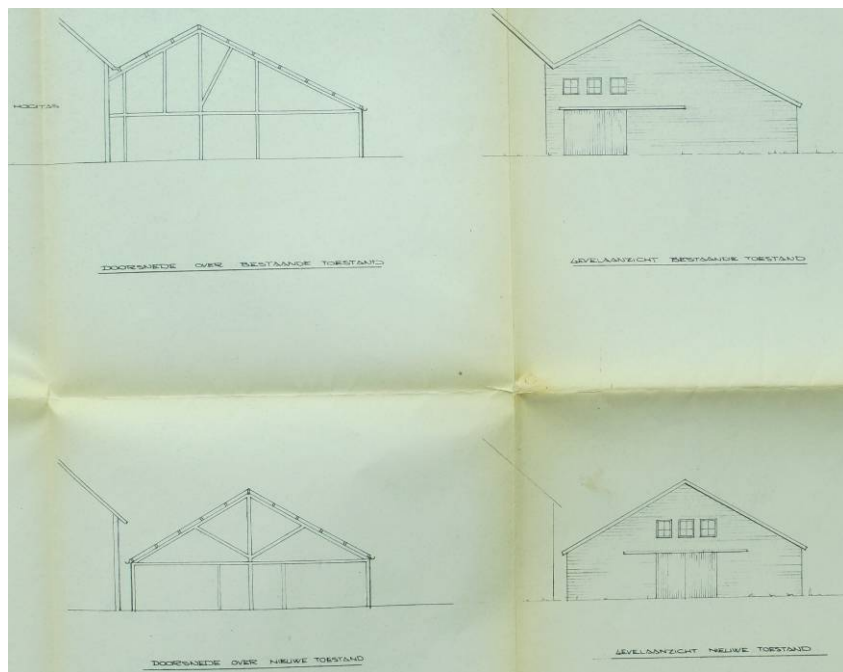
² Boerenerfgoed, pag 217 vermeld de vernieuwing op basis van de gegevens uit het gemeentearchief.

[illegible]

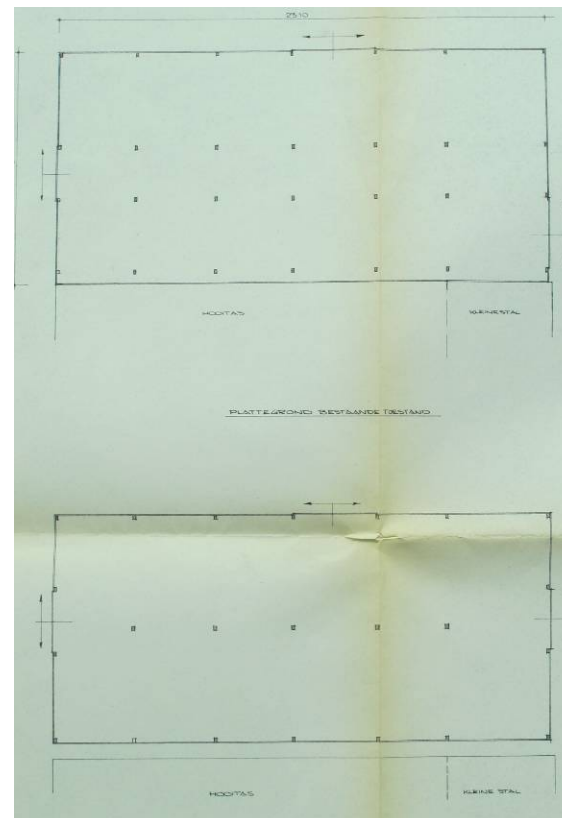
BHV Grenshoeve te Voorschoten II 30 mei 2014 II blad 21

kan uit de tekening niet duidelijk worden opgemaakt. Opvallend is echter wel dat de nieuwe schuur een zelfde aantal spanten telt. Bij de nieuwe schuur wordt niet vermeld dat het een ligboxenstal betreft. De schuur wordt slechts als veeschuur aangeduid.

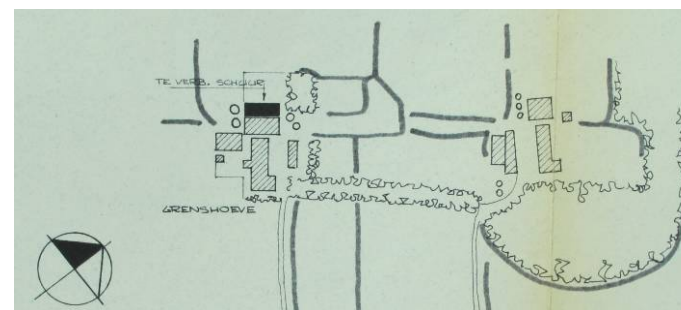
Gezien sterke afwijkingen van de als “nieuwe situatie” weergegeven schuur met de huidige ligboxenstal heeft het plan, meest waarschijnlijk, nooit doorgang gevonden, of is deze schuur kort daarna al weer vervangen door de huidige, veel grotere houten ligboxenstal. Het betekent echter in alle gevallen dat de huidige stal pas na 1970 tot stand is gekomen ter plaatse van een eerder op deze plaats gesitueerde schuur, die was verbonden met het hooihuis.

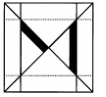
Bestaande (boven) en gewijzigde veeschuur in 1970. Bron: RCE

Bestaande (boven) en gewijzigde plattegrond van de veeschuur in 1970. Bron: RCE

De op de tekening uit 1970 weergegeven erfsituatie. Bron: RCE

2.5 BOERDERIJTYPE EN HISTORISCHE ONTWIKKELING

In deze paragraaf wordt globaal ingegaan op het in de omgeving van de Greshoeve gebruikelijke boerderijtype en hoe de Greshoeve zich hiertoe verhoudt. Tevens wordt de globale bouwgeschiedenis van de Greshoeve in kort bestek weergegeven op basis van zowel de aangetroffen bronnen en de in het gebouw geconstateerde aanwijzingen.

2.5.1 Boerderijtype

In het gebied rond Voorschoten was tot in de late middeleeuwen het zogenaamde Hallehuistype gebruikelijk. Het betrof een driebeukige boerderij met een rechthoekige plattegrond, waarin het woongedeelte en het bedrijfsgedeelte aanvankelijk niet van elkaar waren gescheiden. De boerderijen hadden ankerbalkgebinten en wanden met vakwerkconstructie.

Met de introductie van bakstenen op het platteland verrezen vanaf de 16de eeuw naast het woongedeelte van de boerderijen de zogenaamde “stenen kamers”. Deze bestonden uit een deels beneden het maaiveld gelegen kelder met daarboven een opkamer. Hiermee kregen de boerderijen een L-vormige plattegrond. Later werd in veel gevallen ook het woongedeelte in baksteen uitgevoerd en ontstonden de brandgevels, waartegen de belangrijkste stookplaats werd geplaatst. De voor de kaasbereiding gebruikte kelder was vanuit de woonruimte, het zogenaamde “voorhuis” bereikbaar en ook de opkamers, die vooral een representatieve functie hadden, waren vanuit dit deel bereikbaar. Rond het midden van de 16de eeuw werd voor de kelder een

overwelling met een tongewelf gebruikelijk. Later werden hieraan steekappen gebouwd, zodat meer licht en ruimte ontstond.

Deze reconstructie door W.J. Berghuis van de 17de-eeuwse voorgevel van de boerderij Veurseweg 215 laat goed zien hoe het onderkelderde deel aan het langhuis is gebouwd. Bron: Boerenerfgoed 2006.

Na het midden van de 16de eeuw ontwikkelde zich vanuit het langhuis met later aangebouwde stenen kamer een boerderij met L-vormige plattegrond en een stenen voorhuis. Dit type bleef tot in de 20ste eeuw het meest gebruikelijke boerderijtype. Hoewel ook de Greshoeve een L-vormige plattegrond heeft, wijkt deze boerderij duidelijk af van het gebruikelijke type door de aanwezigheid van een topgevel aan de zuidzijde van het voorhuis. Hierdoor lijkt in de opstand sprake van een T-vormige boerderij, hoewel het voorhuis maar aan één zijde buiten het achterhuis steekt.

Het achterhuis was veelal lager en de verstening vond hier veel later plaats. Daarbij werden onder invloed van de toenemende rol van de veeteelt de ankerbalkgebinten vaak vervangen door een constructie met standvinken, die bij nieuwbouw vanaf ca. 1700 gebruikelijk was. Hierbij ontstond een smallere voergang, maar was meer ruimte voor de koeien.

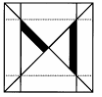
Met de toenemende rol van de zuivelbereiding verplaatste deze zich naar het voorste deel van het achterhuis, waar hiervoor de werkkeuken ontstond. Vaste onderdelen waren hier de karn, koelbakken, een waterpomp en een schouw met een oven en waterfornuis. Een ander gevolg van de productietoename was dat kelders vaak te klein werden en nieuwe kelders werden toegevoegd, zoals ook bij de Grenshoeve is gebeurd. Het karnen gebeurde aanvankelijk geheel handmatig, maar begin 18de eeuw werd de karmolen ontwikkeld, waarbij de karn veelal door een paard werd aangedreven.

Het hooi werd aanvankelijk opgeslagen in hooibergen op het erf. Rond het midden van de 19de eeuw ontstond het zogenaamde hooihuis, een forse, grotendeels open schuur voor het opslaan van hooi.

Naast de boerderijen waren verschillende, in aanvang veelal houten bijgebouwen aanwezig, waarin de paarden en het klein- en jongvee was ondergebracht. Ook was hierin een wagenberging ondergebracht.

Het interieur van de werkkeuken van Laan van Koot 20 tijdens de restauratie in 2006. Op de voorgrond bevindt zich het waterfornuis, dat ook tot 1962 in de Grenshoeve aanwezig was. Bron: Boerenerfgoed 2006.

2.5.2 Bouwhistorische ontwikkeling Grenshoeve

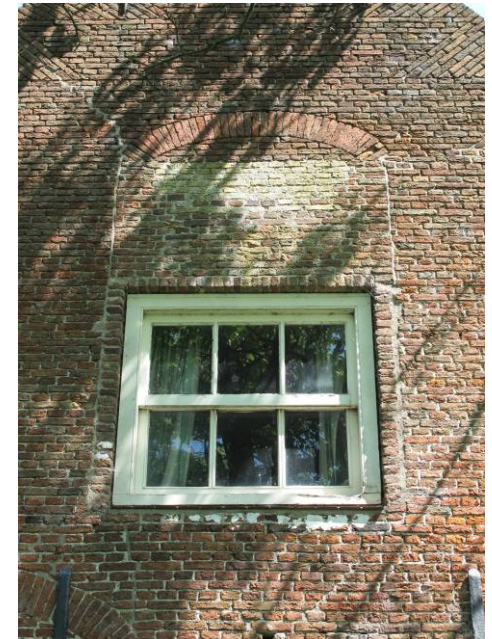
17de eeuw

Hoewel concrete bronnen over de bouw van de Grenshoeve ontbreken, kan op basis van aangetroffen kaartmateriaal en architectonische kenmerken een datering in de eerste helft van de 17de eeuw worden gesteld. Op kaartmateriaal rond het midden van de 17de eeuw wordt op de locatie van de huidige boerderijen (Kasteelhoeve en Grenshoeve) bebouwing weergegeven. De in de gevels van het voorhuis aangetroffen sporen van kruisvensters onder korfbogen, het de in de opkamer aanwezige hangbuik-ojiefsleutelstuk en het aan de gevels toegepaste baksteenmateriaal passen bij een datering in de eerste helft van de 17de eeuw. De boerderij kreeg toen wat betreft het voorhuis de thans nog herkenbare opzet, met een aan de noordzijde buiten het achterhuis uitstekende melkkelder met bovenliggende opkamer. Daarbij kreeg de boerderij ook boven de linker zijgevel van het voorhuis een topgevel, zodat niet echt sprake is van een krukhuis, hoewel de plattegrond hier wel bij past. Naast voornoemde melkkelder zal het voorhuis hoofdzakelijk één fors woonvertrek hebben gehad met waarschijnlijk tegen de brandgevel een stookplaats. Dit vertrek was verlicht middels één venster in de linker zijgevel en één venster in de voorgevel, waar zich ook een toegang bevond. Ook de opkamer had in de voorgevel één venster. Deze kamer had tegen de rechter zijmuur een schouw met aan weerszijden een smal (klooster) venster.

Hoe het achterhuis er in deze periode uitzag is niet bekend. Vermoedelijk betrof het aanvankelijk een bouwdeel met wat lagere

houten gevels. De constructie bestond daarbij waarschijnlijk uit ankerbalkgebinten.

Hoewel het zeer aannemelijk is dat in deze periode al bijgebouwen aanwezig waren, valt daar met de huidige gegevens weinig over te zeggen. Wel heeft dhr. Van der Marel aangegeven op het erf beneden het maaiveld sporen van een put en muren in grote stenen te hebben aangetroffen.³ De locatie van deze sporen is niet bekend.

Het hangbuik-ojiefsleutelstuk en de restanten van de korfbogen vormen belangrijke zichtbare kenmerken van de vroegste fase.

³ Vermelding door dhr. Romijn.

18de eeuw

In de 18de eeuw hebben verschillende veranderingen plaats gevonden op het erf. Daarbij werd het voorhuis van de boerderij uitgebreid. Mogelijk vond in deze periode ook een (geleidelijke) versterking plaats van het achterhuis. Voorts ontstond de bijschuur ten noorden van de boerderij.

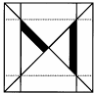
De bijschuur werd waarschijnlijk in de 18de eeuw bij de Grenshoeve gebouwd.

Een exacte datering van deze ingrepen is vooralsnog niet mogelijk. Gezien echter het geleidelijk in verval raken van het kasteel in de loop van de 18de eeuw omdat dit niet meer door de eigenaren werd bewoond, lijkt het logisch om te veronderstellen dat op dat moment ook in de boerderijen geen grote investeringen meer werden gedaan. Op basis daarvan lijkt een datering in de vroege

18de eeuw aannemelijk. Het ontbreken van klezoren in de hoekoplossingen van deze delen wijst op een datering die globaal na ca. 1730 ligt. Hiermee zou een datering in het tweede kwart van de 18de eeuw het meest in de lijn der verwachtingen liggen. Of alle ingrepen in één fase tot stand kwamen, of dat hierin een fasering aanwezig is, valt niet te bepalen.

Bij de boerderij werd achter de kelder en opkamer een nieuw bouwdeel naast het achterhuis gebouwd. Dit bouwdeel was aanvankelijk mogelijk niet onderkelderd, maar bestond uit een hoog vertrek met vensters in de rechter zijgevel en achtergevel. Voor deze uitbreiding werd de oude rechter topgevel gesloopt en kreeg de vernieuwde kap een eindschild. Omdat hiermee de gehele kapvorm veranderde en aanwezige spanten niet groot genoeg waren, moest de hele constructie worden gewijzigd. De grote samenhang in de gehele kapconstructie van het voorhuis doet vermoeden dat een geheel nieuwe kapconstructie werd gemaakt, met hooguit op zeer beperkte schaal hergebruik van oudere onderdelen. Hiervan zijn echter geen sporen aangetroffen. Bij het achterhuis vond mogelijk in deze periode een (geleidelijke) versterking plaats, maar de oorspronkelijke steilere kapvorm werd nog aangehouden.

Ten noorden van de boerderij werd een nieuwe bijschuur gebouwd. Deze werd geheel met een houtconstructie uitgevoerd. Wanden zullen waarschijnlijk grotendeels met potdekseling zijn uitgevoerd. Of het oostelijke deel van meet af aan een baksteenvulling binnen de houtconstructie kreeg valt te betwijfelen, omdat dit geen gebruikelijke (nieuwbouw-)opzet was. Het westelijke deel zal niet direct stenen gevels hebben gehad.

Achter de oude kelder werd een deel aangebouwd, waarbij de topgevel kwam te vervallen en een nieuwe kapconstructie boven het voorhuis werd gemaakt.

19de eeuw

Nadat het kasteel, maar waarschijnlijk ook het landgoed in de loop van de 18de eeuw geleidelijk in verval was geraakt, kwam dit in 1830 in bezit van jonkheer Nicolaas Johan Steengracht. Het kasteel werd gerestaureerd en verbouwd en de tuinen werden onder leiding van J.D. Zocher jr. omgevormd in landschapsstijl. Ook nu werd de Grenshoeve aangepakt. Dit vond, blijkens een gevelsteen in de zijgevel van het achterhuis, plaats in 1838. Hoewel eerder onderzoek spreekt van algehele nieuwbouw, valt dit, gezien de verschillende steensoorten sterk te betwijfelen. Waarschijnlijk werden de gevels verhoogd en werd een nieuwe constructie met

standvinken onder de zware onderslagen toegepast.

Waarschijnlijk werd een al aanwezig karnmolenhuis (met afgeschuinde hoeken) vernieuwd, maar dit kan, gezien de wijze waarop dit bouwdeel op het achterhuis (met weinig onderling verband) ook iets later plaats hebben gevonden. In het achterhuis was een belangrijke rol weggelegd voor de boter- en kaasbereiding, waarvoor aansluitend op het karnmolenhuis een grote ruimte aanwezig was.

In 1838 vond een ingrijpende verbouwing van het achterhuis plaats.

Of in het voorhuis ook wijzigingen plaats vonden valt thans, zonder destructief onderzoek, niet te achterhalen. Het is echter aannemelijk dat men in deze periode meer indeling in het voorhuis

wenste, met achter de voordeur een gang. Of dit al eerder plaats had gevonden, of pas in de 19de eeuw is niet bekend, maar deze indeling bleef tot 1962 (grotendeels) behouden. Aan de gevels vonden hiervoor geen wijzigingen plaats.

Het hooihuis is in de 19de eeuw bij de Grenshoeve gebouwd.

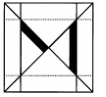
Het hooihuis wordt op de kadastrale minuut nog niet weergegeven, maar zal naar alle waarschijnlijkheid wel in de 19de eeuw bij de Grenshoeve zijn verzezen. De op de constructiedelen aangebrachte telmerken met gutssteken kunnen er op wijzen dat de schuur al uit de 18de eeuw dateert en in de 19de eeuw naar de Grenshoeve werd verplaatst.

Bij de bijschuur vond na de bouw in de 18de, maar waarschijnlijk vooral in de 19de eeuw een geleidelijke versterking van het westelijke deel plaats. Eerst zullen de kwetsbare onderste delen van de gevels in baksteen zijn uitgevoerd, waarna dit deel in de 19de eeuw zijn huidige opzet kreeg. Er zullen ongetwijfeld ook aan verdere delen van deze schuur wijzigingen plaats hebben gevonden, maar deze zijn vanwege de bouwwijze minder goed herkenbaar.

20ste eeuw

Evenals voorgaande grote ingrepen, kan ook de belangrijkste 20ste-eeuwse fase worden gekoppeld aan een eigendomsoverdracht van kasteel Duivenvoord. In 1960 werd het landgoed overgedragen aan de stichting Duivenvoorde. In 1962 werden door architect Van der Vegt plannen opgesteld voor zowel de Grenshoeve als de naastgelegen Kasteelhoeve. Bij de grenshoeve vonden met name wijzigingen plaats in het woongedeelte. Hier werd de bestaande indeling grotendeels vervangen door een nieuwe indeling met nieuwe ontsluiting van de kelders en de zolder. Vrijwel alle oudere afwerkingen kwamen hierbij te vervallen. Ook in het voorste deel van het achterhuis vonden enkele wijzigingen plaats. Hier werd een nieuwe entree gerealiseerd.

Vanaf de late 19de- of vroege 20ste eeuw waren ook nieuwe schuren bij de boerderij ontstaan. Links naast het achterhuis was een grupschuur gebouwd. Deze is in de loop van de 20ste eeuw deels omgevormd tot ligboxenstal en ook de gevels werden ingrijpend gewijzigd met het aanbrengen van betonnen stalramen.

In de 20ste eeuw ontstonden verschillende nieuwe bijgebouwen als gevolg van een uitbreiding van de veestapel en veranderingen in de bedrijfsvoering.

Aan de achterzijde van het hooihuis was een aangebouwde schuur ontstaan met dezelfde breedte als het hooihuis. Deze schuur werd in 1970 gesloopt t.b.v. de bouw van de huidige ligboxenstal. Hierbij werd de noordelijke ruimte van het hooihuis omgevormd voor het

opstellen van de vacuümpomp van de melkinstallatie en waarschijnlijk ook voor de melktank.

Op verschillende plaatsen op het erf verschenen al in de eerste helft van de 20ste eeuw betonnen mestsilos, waarvan één oudere nog resteert ten noorden van het hooihuis.

Een laatste grote ingreep vond plaats in 1980. Toen werd de vroegere spoelruimte in de boerderij omgevormd tot werkplaats. Hiervoor werden dubbele deuren in de rechter zijgevel van het achterhuis aangebracht. Tegelijkertijd werd de gehele constructie van het achterhuis naar voorbeeld van de bestaande constructie vernieuwd.

Recent is pachter Van der Marel van de Grenshoeve vertrokken. Hij was de derde generatie Van der Marel die op de Grenshoeve boerde. Hij zet zijn bedrijf voort op een andere boerderij van landgoed Duivenvoorde t.b.v. een meer efficiënte inzet van de beschikbare gronden.

3 BOUWHISTORISCHE BESCHRIJVING

In dit hoofdstuk volgt een beschrijving van de boerderij en bijgebouwen in de huidige verschijningsvorm. Daarbij worden tevens bouwhistorische bijzonderheden weergegeven.

In hierna volgende beschrijving wordt voor de naar de Veurseweg gerichte voorgevel een oostelijke oriëntatie aangehouden.

3.1 SITUERING EN ERFINDELING

Het complex bevindt zich op de gronden welke behoren bij het landgoed Duivenvoorde. Deze boerderij ligt samen met de iets noordelijker gelegen Kasteelhoeve even ten zuiden van het kasteelpark. De Grenshoeve heeft een eigen toegang tussen de weilanden vanaf de Veurseweg (N447). Voorts is ook nog een oudere laan vanuit noordoostelijke richting aanwezig. Deze vormde de oorspronkelijke toegang vanaf een thans in onbruik geraakte oprijlaan van het kasteel. Het erf van de boerderij wordt aan alle zijden omgeven door weilanden, waardoor de boerderij binnen het omliggende gebied een beeldbepalende rol speelt. Naast de Veurseweg aan de zuidoostzijde, begrenst de spoorlijn Den Haag – Leiden het weidegebied rond de boerderij. De gronden van het landgoed Duivenvoorde liggen echter ook buiten deze begrenzingen.

Overzicht van (een gedeelte van) het landgoed Duivenvoorde. De pijl markeert de Grenshoeve. Bron: maps.google.nl

Overzicht van het erf en de aanwezige bouwdelen. Rechtsonder is de huidige toegangsweg zichtbaar Bron: maps.google.nl

Het globale vierkante erf is thans georiënteerd op de Veurseweg. Bij de oorspronkelijke toegang vanuit noordelijke richting werd het erf weliswaar benaderd vanaf de noordzijde, maar ook toen bevond de eigenlijke toegang zich naast de noordgevel van het woongedeelte. De huidige toegang vanaf de Veurseweg bestond in ieder geval eind 19de eeuw al.

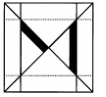
Op het erf neemt de boerderij aan de oostzijde een centrale plaats in. Langs de noordzijde van de boerderij ligt een deels door bebouwing omsloten binnenerf. De noordzijde hiervan wordt begrensd door een zeer langgerekte rechthoekige schuur. Ten noorden van deze schuur ligt een boomgaard.

Direct ten westen van de boerderij staat haaks op het achterhuis een forse open hooischuur met in de noordelijke travee een garage. Achter deze schuur staat een forse ligboxenstal die door de grotere lengte aan de zuidzijde ruim voorbij de oudere hooischuur steekt. Ten zuiden van het achterste (westelijke) deel van het achterhuis bevindt zich een tot ligboxenstal omgevormde oudere schuur. Deze staat haaks op het achterhuis van de boerderij. Ten oosten van deze schuur staan een kleinere kas en een deels tot werkplaats omgevormde kas en stookruimte.

Achter de grote ligboxenstal bevinden zich nog een betonnen mestlo en een lage halfopen loods.

Aan de voorzijde (oost) en linker zijde (zuid) van de boerderij bevindt zich een (inmiddels sterk overwoekerde) sier- en moestuin. Deze delen zijn middels eenvoudige hekwerken van de omliggende weilanden afgescheiden. De overige delen van het erf zijn hoofdzakelijk middels schrikdraad afgebakend.

Op het erf komen diverse typen verharding voor. Het deels omsloten binnenerf heeft deels een oudere klinkerbestrating. Hierop aansluitende delen, alsmede een pad langs de voorgevel van de boerderij zijn met grind afgewerkt. Op het achtererf bevinden zich onverharde delen en met beton of steenslag verharde delen. Een duidelijke structuur is, behoudens de klinkerbestrating niet direct herkenbaar.

Op het erf bevinden zich aan de zuid, oost- en noordzijde diverse fraaie oude bomen, waaronder de bomenrijen langs de in noordelijke richting vanaf het erf lopende laan.

Overzicht van het erf, gezien van de huidige toegangsweg vanaf de Veurseweg.

Toegang tot het erf, met links de boerderij, op de achtergrond de hooischuur, rechts de bijshuur en geheel rechts het begin van de oude toegangslaan.

De aansluiting van de oude toegangslaan op de noordoosthoek van het erf. Links is de bijshuur zichtbaar. Geheel rechts de rechter achterhoek van het voorhuis van de boerderij.

De zuidoosthoek van het erf. Geheel links is de kleine kas zichtbaar. Het erf wordt aan deze zijde door eenvoudige hekken afgescheiden.

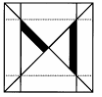
Zicht vanuit zuidelijke richting tussen de grupschuur (rechts) en de ligboxenstal (links). Op de achtergrond hooischuur.

De bebouwing aan de zuidzijde van het erf, met op de voorgrond de deels tot werkplaats omgevormde kas met stookruimte en daarachter de grupschuur.

De zuidwesthoek van het erf met de houten ligboxenstal. Geheel links is nog juist een hoek van de betonnen mestlo zichtbaar.

De westzijde van het erf met rechts een mestplaats met daarachter de halfopen loods. Deze sluit aan op de houten ligboxenstal. Daarachter is nog juist het dak van de hooisluur zichtbaar.

3.2 BOERDERIJ

3.2.1 Hoofdvorm en constructies

De boerderij heeft een opzet met een dwars voor het bedrijfsgedeelte geplaatst voorhuis. Dit voorhuis steekt echter alleen aan de noordzijde voorbij het achterhuis, waardoor een L-vormige plattegrond ontstaat. Het voorhuis heeft één bouwlaag. Het noordelijke deel is onderkelderd. Het voorhuis heeft een zadeldak met aan de noordzijde een eindschild. Aan de zuidzijde

loopt het dak tegen een tot de oorspronkelijke 17de-eeuwse opzet behorende tuitgevel. De topgevel wordt bekroond met een eenvoudige vernieuwde schoorsteen met uitkragende rollaag. De dakvlakken van het voorhuis zijn geheel gesloten. Het voorschild is gedekt met gesmoorde Oudhollandse pannen. De overige dakvlakken hebben (overwegend) rode Oudhollandse pannen.

Overzicht van het voorhuis.

Linksachter het voorhuis sluit het achterhuis aan. Dit zeer langgerekte bouwdeel heeft één bouwlaag onder een met (overwegend) rode Oudhollandse pannen gedekt zadeldak met boven de achtergevel (west) een wolfeind. In beide dakvlakken zijn

enkele jongere tuimelramen aangebracht, waarvan één raam in het zuidelijke dakvlak in ijzer (XXm) is uitgevoerd. Ter hoogte van de brandmuur tussen voor- en achterhuis bevindt zich op de nok een vernieuwde schoorsteen.

Overzicht van het achterhuis, gezien vanuit het noordwesten.

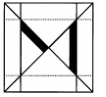
Tegen de zuidgevel van het achterhuis staat een aangebouwd vierkant bouwdeel van één bouwlaag onder een met rode Oudhollandse pannen gedekt tentdak. De nok wordt bekroond met een eenvoudige zinken piron. Deze ruimte diende oorspronkelijk als karnmolen. Sporen hiervan zijn nog herkenbaar.

De tegen de zuidgevel van het achterhuis gebouwde karnmolen.

Constructie

Het voorhuis heeft dragende bakstenen gevels. De begane grondvloeren zijn deels steenachtig en deels als houten balklaag uitgevoerd (opbouw niet zichtbaar). De verdiepingvloer is als houten balklaag met vloerdelen uitgevoerd. Vrijwel de gehele vloer wordt door plaatmateriaal aan het zicht onttrokken. Alleen bij de opkamers is de balklaag zichtbaar. Bij de voorste opkamer betreft het een samengestelde balklaag met twee moerbalken en hier bovenop gelegde kinderbinten. Onder één van de moerbalken is

een zogenaamd hangbuik-ojiefsleutelstuk aanwezig. Dit type sleutelstuk is kenmerkend voor de 17de eeuw. Bij de aansluiting op de voorgevel is onder beide moerbalken een zeer eenvoudig sleutelstuk met een enigszins gebogen verloop aanwezig. Deze sleutelstukken lijken niet tot dezelfde opzet te behoren. Naast de noordgevel is een oude raveling van een stookplaats herkenbaar. De raveling is met kinderbinten gedicht. De vloerdelen zijn met plaatmateriaal afgedekt. Boven de achterste opkamer is een zware enkelvoudige balklaag met balken van 18 x 24 cm, h.o.h. 110 cm aanwezig. Hierover liggen brede grenen delen.

Detail console onder westzijde noordelijke moerbalk.

De twee moerbalken boven de voorste opkamer. Bij de aansluiting op de voorgevel (links) zijn zeer sobere sleutelstukken aanwezig.

Dichtgezette raveling naast de noordgevel van de voorste opkamer.

Enkelvoudige balklaag boven de achterste opkamer.

Boven de achterste kelderruimte is een geheel vernieuwde enkelvoudige balklaag aanwezig. Tot 1962 waren hier troggewelfjes op houten balkjes aanwezig⁴ De voorste kelderruimte heeft een gemetselde kruisgewelven die tot de oorspronkelijke 17de- eeuwse opzet behoren.

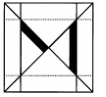
⁴ Steenachtige vloer weergegeven op tek. bestaande situatie 1962 en vermelding Boerenerfgoed 2006, pag. 217.

Achterste kelderruimte met in 1962 vernieuwde enkelvoudige balklaag.

Voorste kelderruimte met kruisgewelven.

De dakconstructie van het voorhuis bestaat uit vijf grenen dekbalkspanten met gepende verbindingen. De onderste verbinding van de korbelen en de windschoren zijn gespijkerd. Van de twee zuidelijke spanten is het achterste spantbeen verticaal geplaatst. Dit hield mogelijk verband met een hier tegen de brandmuur gesitueerd rookkanaal. Deze opzet lijkt wel oorspronkelijk, al is de gehele kap waarschijnlijk in de 18de eeuw vernieuwd op het moment dat achter de kelder een aanbouw werd gerealiseerd en hier de topgevel kwam te vervallen. Er lijken daarbij geen oudere constructies te zijn hergebruikt, al valt dit niet voor alle individuele onderdelen te bepalen.

Op de spanten zijn rechte gehakte telmerken I t/m V aanwezig. De nummering is echter niet opeenvolgend. Vanaf de zuidzijde is de nummering: I, II, V, III, IIII. Een duidelijk onderscheid tussen de merken aan de oost- en westzijde is niet aanwezig. Het merendeel van de verbindingen tussen de korbelen en de spantbenen en dekbalken zijn versterkt met grenen klampen.

Op de spanten staan grenen A-spanten met gespijkerde halfhouts verbindingen. Over de spanten liggen rechthoekige grenen jukplaten en gordingen. Deze dragen rondhouten sporen. Tussen de sporen is een rietlaag aangebracht, een zogenaamd “luizendak”. Alleen het zuidelijke deel van het achterschild heeft een grenen dakbeschot met delen van 21 cm breedte met messing en groef.

Bij de aansluitingen van het achterschild op de dakvlakken van het achterhuis is zichtbaar dat de kap van het achterhuis oorspronkelijk steiler was, zodat de gevels lager geweest moeten zijn.

Voorste spantbenen van de twee noordelijke spanten.

A-spant ter hoogte van de aansluiting op de kap van het achterhuis.

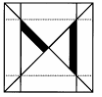
Verticaal geplaatste spantbenen aan de achterzijde van de twee zuidelijke spanten.

Het achterhuis heeft eveneens dragende bakstenen zijgevels. Tussen deze gevels liggen zware grenen balken op die elk door twee grenen standvinken worden ondersteund. Over deze balken liggen in de lengterichting vrijwel vierkante grenen balken, waarover de vloerdelen liggen. De dakconstructie bestaat uit 8 grenen dekbalkspanten met hierop geplaatste grenen A-spanten. Over de rechthoekige jukplaten en gordingen liggen rechthoekige sporen met daartussen, evenals bij het voorhuis een rietpakket.

De gehele constructie van het achterhuis werd in 1962 vernieuwd.

Overzicht draagconstructie in het achterste deel van het achterhuis.

Overzicht dakconstructie achterhuis, gezien richting voorhuis.

3.2.2 Gevels voorhuis

De gevels van de zowel het voorhuis als het achterhuis zijn gemetseld in kruisverband in rode bakstenen. Bij deze gevels is een groot aantal bouwfasen en sporen van wijzigingen aanwezig. Deze sporen vormen een belangrijke aanwijzing voor de bouwhistorische ontwikkeling van de boerderij.

Het oudste muurwerk komt voor aan het voorhuis. Het betreft het linker deel van de rechter zijgevel, delen van het muurwerk van de voorgevel en het merendeel van de linker zijgevel. Deze delen kenmerken zich door baksteen van 18,5/19,5 x 9/9,5 x 4,2/4,5 cm; 10-

lagen = 46,5 cm. Kenmerkend voor het 17de-eeuwse werk is de toepassing van klezoren op de buitenhoeken. Deze zijn aanwezig op de beide hoeken van de voorgevel en bij de aansluiting van de linkerzijgevel van het voorhuis op het achterhuis. Ook bij de dagkanten van de kelderlichten lijken klezoren aanwezig, maar deze vallen thans (deels) achter de latere luikkozijntjes. Bij de dagkanten van overige vensters, waaronder ook enkele venster die vrijwel zeker tot de oorspronkelijke gevelopzet behoren, zijn geen klezoren zichtbaar. Bij het oorspronkelijke muurwerk komen op verschillende plaatsen nog resten van mogelijk oorspronkelijk voegwerk met een daggestreep voor.

Rechter zijgevel

Bij de rechter zijgevel is rechts van het midden een duidelijke bouwnaad herkenbaar. Het muurwerk links van deze naad behoort tot de oorspronkelijke opzet. Rechts van de naad is baksteen van 17,5/19,5 x 9/9,5 x 4 cm; 10-lagen = 46,5 cm toegepast. Bij dit deel wisselen de koppen- en strekkenlagen ten opzichte van het linker gedeelte. Klezoren ontbreken hier op de rechter gevelhoek. Het betreft een gedeelte dat, waarschijnlijk in de 18de eeuw werd toegevoegd, waarbij de achterkelder met bovenliggende opkamer ontstond. Tegelijk met deze uitbreiding moet ook de kap van het voorhuis zijn vernieuwd. De gevel heeft een lage zwart geschilderde plint.

Overzicht rechter zijgevel. Ter hoogte van de pijl bevindt zich de bouwnaad.

Deze gevel heeft rechts een in 1962 ingezaagd rechthoekig venster met een kozijn met vierruits raam. Onder deze opening is een dichtzetting van een oudere deuropening aanwezig. Het linker geveldeel heeft ter hoogte van het maaiveld een kelderlicht onder een halfsteens segmentboog. Achter in de diepe opening is een rechthoekig kozijntje met vijf diefijzers aanwezig. In het kozijntje zit een vernieuwd enkelruits raam. Tegen de buitenzijde van het kelderlicht is een kozijn met een luik aangebracht (XXc). Boven het kelderlicht zit een rechthoekig venster, waarvan de dagkanten zijn ingezaagd. In de opening zit een in 1962 aangebracht kozijn met 9-

ruits schuifraam. Aan weerszijden van dit venster tekent zich een dichtgezet kloosterkozijn af. Kenmerkend hiervoor zijn de aftekeningen van de doorstekende dorpels. Tussen deze vensters bevond zich in de opkamer een stookplaats.

De gevel sluit aan de bovenzijde af met een eenvoudige bakgoot op klossen met een kwartrond profiel.

Middendeel van de rechter zijgevel. De stippellijn markeert de plaats van een oorspronkelijk kloostervenster.

Linker gevelhoek van de rechter zijgevel. De pijl markeert de hier toegepaste klezootjes. De stippellijn markeert de linker dagkant van een oorspronkelijk kloosterkozijn.

Detail van het kelderlicht in de rechter zijgevel.

Voorgevel

Bij de brede voor gevel is het metselwerk van het onderkelderde deel over vrijwel de gehele gevelhoogte nog oorspronkelijk. Bij het linker deel is de onderzone en de linker gevelhoek oorspronkelijk. De hogere delen zijn hier deels in de 18de eeuw vernieuwd. Het gedeelte tussen de later ingezaagde linker twee vensters werd in 1962 vernieuwd. Ook deze gevel heeft een zwartgeschilderde plint.

Het opkamergedeelte heeft ter hoogte van het maaiveld twee kelderlichten die eenzelfde opzet hebben als het kelderlicht in de rechter zijgevel. Tussen deze kelderlichten zit een zeer fors X-vormig gevelanker. In het bovendee van deze gevel zitten drie rechthoekige vensters. Hiervan zijn de twee buitenste vensters in 1962 ingezaagd. Het middelste venster heeft oudere, maar niet oorspronkelijke dagkanten. In deze dagkanten zijn sporen van een vertinlaag zichtbaar. Rechts naast de onderdorpel van dit venster lijkt een inboeting aanwezig die kan wijzen op de aanwezigheid van een kruiskozijn. Op een hoger niveau zijn de sporen minder goed herkenbaar. Bij de linker dagkant lijken deze sporen iets smaller, wat zou wijzen op een verbreding van de opening. Oorspronkelijk bevond zich hier waarschijnlijk een (iets smaller) kruiskozijn. De huidige venster hebben kozijnen met een kraalprofiel en 9-ruits schuiframen (1962).

Overzicht van het onderkelderde gedeelte. Tot 1962 was alleen het middelste venster aanwezig.

De opening van het middelste venster heeft een eerdere oorsprong. Met name ter hoogte van de onderdorpel zijn nog sporen van een oorspronkelijk kruiskoosijn herkenbaar.

Direct links van het onderkelderde gedeelte bevindt zich een rechthoekige deuopening onder een halfsteens rollaag. De linker dagkant sluit in verband aan op de opening. Bij de rechter dagkant zitten diverse klezoren direct tegen de dagkant. Boven deze dagkant steekt de halfsteens rollaag één steen door buiten de opening. De opening behoort derhalve niet tot de 17de-eeuwse opzet en werd nadat deze was aangebracht mogelijk nog verbreed. In de opening zit een zwaar kozijn met kraalprofiel en hardstenen dorpel. In het kozijn zit een drieruits (was tot 1962 zesruits, waarbij het half lager lag) bovenlicht en een waarschijnlijk in 1962 vernieuwde voordeur.

Linker deel van de voorgevel. Met tussen de linker vensters het duidelijk herkenbare vernieuwde (1962) metselwerk.

De voordeur, met in de rechter dagkant duidelijk verstoord metselwerk. De rollaag steekt door buiten de opening. Hierboven een duidelijke bouwnaad (pijl).

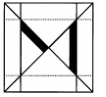
Boven- en links van de voordeur is het bovendeeel van de gevel, waarschijnlijk in de 18de eeuw vernieuwd. Hier is baksteen van 18/18,5 x 8,5/9 x 4/4,5 cm; 10-lagen = 48 cm toegepast. Direct links van de voordeur ligt de grens ter hoogte van het bovenlicht. Links van het linker venster sluit het 18de-eeuwse werk met een vertanding aan op het oorspronkelijke muurwerk van de gevelhoek. In dit geveldeel zitten twee, in 1962 ingezaagde gevelopeningen. Het muurwerk tussen deze vensters werd daarbij vernieuwd. Tot 1962 bevond zich in dit deel één venster ter hoogte van de huidige tussendam. Beide vensters hebben kozijnen met een kraalprofiel en negenruits schuiframen.

Ter hoogte van de zoldervloer zijn rechte staafankers toegepast.

Linker deel van de voorgevel met vlak naast de gevelhoek het ingekaste (pijl) 18de-eeuwse muurwerk.

Linker zijgevel

Deze gevel heeft nog grotendeels zijn 17de-eeuwse opzet met een fraaie tuitgevel met zeer verzorgd uitgevoerde grote vlechtingen langs de bovenranden. In beide gevelhoeken komen klezootjes voor.

Zowel in het midden van de verdieping als links op de begane grond bevindt zich een steens korfboog. Deze zijn beiden iets breder dan de huidige dagkanten. Bij beide openingen zijn de dagkanten dan ook wat teruggehakt en ingeboet, waardoor de sporen van de hier ongetwijfeld oorspronkelijk aanwezige kruiskozijnen grotendeels zijn verdwenen. De vulling binnen de bogen lijkt wel oorspronkelijk. De bogen hadden mogelijk gepleisterde vlakjes om aanzet- en sluitstenen te suggereren. De aanwezigheid van korfbogen in combinatie met de kruiskozijnen wijst op een datering die mogelijk omstreeks ca. 1630 (overgang naar classicisme) ligt.

Binnen de al oudere dichtzetting van het venster op de verdieping werd in 1962 een nieuw venster met zesruits schuifraam geplaatst. Op de begane grond is een ruime gevelzone ter plaatse van de eerder aanwezige twee vensters, waarvan één op de plaats van het oorspronkelijke kruiskozijn, in 1962 vernieuwd, waarbij in dit deel drie nieuwe kozijnen met 9-ruits schuiframen werden aangebracht.

Ter hoogte van de gevelhoek en de aansluitingen van de dakconstructie komen gevelankers voor. Opmerkelijk zijn de twee, vrij dicht bij elkaar geplaatste ankers ter hoogte van de zoldervloer.

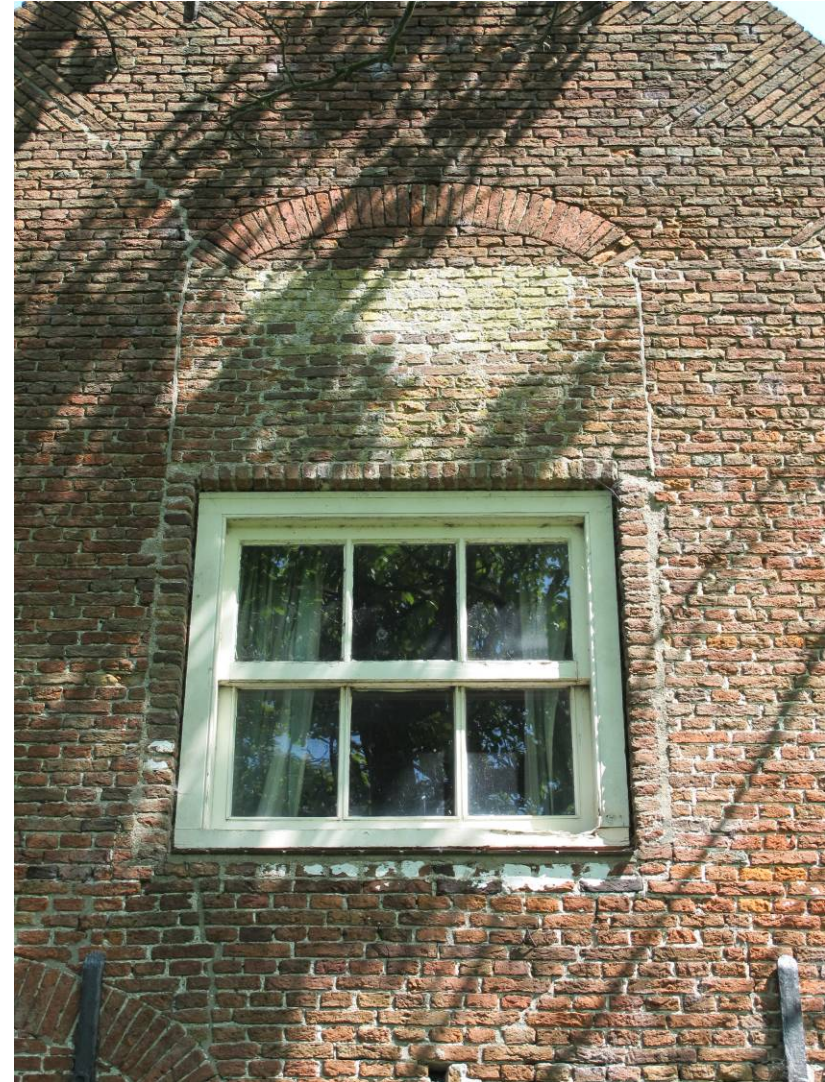
Overzicht linker zijgevel.

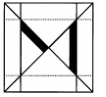
Detail van de 17de-eeuwse segmentboog boven de in 1962 ingevoegde vensters.

Detail van de hoekoplossing met klezoortjes en het mogelijk oorspronkelijke voegwerk met een daggestreep.

Detail van het verdiepingsvenster. Het huidige kozijn uit 1962 werd binnen een eerdere dichtzetting van een 17de-eeuws venster met kruiskozijn geplaatst.

Overgang met de in één vlak liggende linker zijgevel van het achterhuis.

Achtergevel

Het voorhuis heeft alleen achter de opkamer een achtergevel naast het achterhuis. Dit geveldeel is gemetseld in kruisverband in baksteen van $18,5/19,5 \times 8,5/9 \times 4/4,3$ cm; 10-lagen = 46,5 cm. Het rechter deel is verstoord door het invoegen van de verdiepte entree in de zijgevel van het achterhuis en een hoog venster met stalen raam t.b.v. het in 1962 nieuw aangelegde trappenhuis.

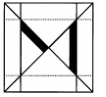
Het in 1962 vernieuwde rechter deel van de achtergevel van het voorhuis. Toen werden een portaal en een verticaal trappenhuisvenster aangebracht.

Detail van het mogelijk wat later ingevoegde kelderlicht.

Overzicht van de achtergevel met het in een dichtzetting geplaatste venster uit 1962. Ter hoogte van de opkamervloer zijn inboetingen van het aanbrengen van de balklaag zichtbaar.

Ter hoogte van het maaiveld zit in het midden van de gevel een klein kelderlicht met een opvallend zwaar kozijn met drie diefijzers. Voor dit kelderlicht is een nieuw kozijn met luikje geplaatst. Boven het kelderlicht werd in 1962 een rechthoekig venster met zesruits schuifraam geplaatst. Eerder bevond zich hier een veel kleiner venster met een luikje. Dit venstertje was echter ook al weer in een eerdere dichtzetting geplaatst. Deze dichtzetting behoort bij een opening onder een halfsteens rollaag. De beide dagkanten zijn nog zichtbaar en deze lopen door tot op de huidige opkamervloer. Dit is een aanwijzing dat hier oorspronkelijk mogelijk geen vloer aanwezig was en deze achterkamer grote vensters had. Het kelderlicht moet dan later zijn ingevoegd.

3.2.3 Gevels Achterhuis en karnmolenhuis

Hoewel het achterhuis met een gedenksteen is gedateerd in 1838 is het zeer de vraag of er bij deze fase niet veel meer van het oude achterhuis bewaard bleef. Zo komt de hoofdvorm op de kadastrale minuut overeen met de huidige vorm en hebben muurwerk en gevelopeningen van het achterhuis kenmerken die eerder een datering in de 18de eeuw doen vermoeden, zoals de toepassing van een terugliggende laag onder de tweelicht stalvensters en het voor een 19de-eeuws venster wel wat brede venster, links in de rechter zijgevel. Daar komt bij dat een venster met een 19de-eeuwde karakteristiek, zoals dat in het rechter deel van de linker zijgevel, in het onderste deel van het muurwerk werd ingevoegd. Er moet dan ook zeker nieuw worden uitgesloten dat in 1838 ingrijpend werd vernieuwd met hergebruik van delen van de gevels en hierin aanwezige gevelopeningen. Het is waarschijnlijk dat daarbij de

zijgevels werden verhoogd en een geheel nieuwe, iets steilere dakconstructie werd aangebracht.

Linker zijgevel achterhuis

Bij deze gevel zijn drie belangrijke fasen herkenbaar. De onderste zone heeft metselwerk in baksteen van 18,5/19 x 9 x 3,8/4,1 cm; 10-lagen = 46,5 cm. Hierboven is een zone met baksteen van 17,5/18 x 8,5 x 4 cm aanwezig. Het zelfde formaat komt ook voor bij de gevels van het karnmolenhuis. Tot slot komt in de zone direct onder de dakrand een restauratiesteen voor, herkenbaar aan de mortelresten, die behoort bij de vernieuwing van de dakconstructie in 1980.

Tegen het midden van de gevel bevindt zich een karnmolenhuis. De gevels van dit bouwdeel behoren niet tot dezelfde opzet als de gevel van het achterhuis. Dit blijkt uit de inkassingen, waarmee de gevels van het karnhuis in de gevel van het achterhuis grijpen.

Het rechter geveldeel heeft rechts een in 1962 nieuw ingevoegde deuropening onder een halfsteens rollaag met daarin een deurkozijn met drieruits bovenlicht en een opgeklampte deur. Eerder bevond zich hier een venster. Links van de deuropening zit, ongeveer midden in het gevelvlak, een rechthoekig venster met een natuurstenen lekdorpel onder een halfsteens rollaag. Hoewel dit een oudere opening betreft, is in de onderste delen van de dagkanten zichtbaar dat de opening hier later werd ingevoegd. Bij de hogere delen ontbreken deze sporen, zodat de plaatsing van dit venster kan worden gekoppeld aan de fase die in het middendeel van de gevel herkenbaar is. In de opening zit een kozijn met een

luikspanning en een 4-ruits schuifraam. Geheel links in het rechter geveldeel, bevindt zich direct tegen de oostgevel van het karnhuis een rechthoekige deuropening onder een halfsteens rollaag. In de opening een vermoedelijk kozijn met kraalprofiel met drieruits bovenlicht.

Overzicht van het rechter deel van de linker zijgevel van het achterhuis. Geheel rechts is nog juist een deel van het voorhuis zichtbaar.

De in 1962 ter plaatse van een venster ingevoegde deuropening.

Bij het venster zijn de onderste delen van de dagkanten later ingevoegd. Bij de zone daarboven behoort het metselwerk tot dezelfde fase. De bovenzone werd in 1980 vernieuwd.

Oorspronkelijke deuropening met een vernieuwd kozijn.

Het gedeelte, links van het karnmolenhuis heeft baksteen van 18/18,5 x 8,5/9 x 4 cm; 10-lagen= 46 cm. Zoals gezegd zijn de gevels van het karnmolenhuis hier ingekast. Vanaf de bovenzijde van de huidige stalramen hebben de baksteen een afwijkende structuur, waarschijnlijk als gevolg van een verhoging van de gevel in 1838. Ook van dit geveldeel is de bovenrand bij de vernieuwing van de kap in 1980 vernieuwd met hergebruikte stenen. In dit geveldeel zitten drie betonnen stalramen (XXb). Onder alle drie de ramen zitten echter nog de iets smallere rollagen met daarop toegepaste, iets terugliggende platte laag van de eerdere stalramen. Deze detaillering was met name in de 18de eeuw gebruikelijk en is ook bij het linker venster in de rechter zijgevel van het achterhuis nog aanwezig. Bij het linker- en rechter stalvenster is boven het venster ook nog een smallere halfsteens rollaag zichtbaar.

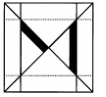
Op de linker hoek is deels een gepleisterde strook aanwezig. Ter hoogte van de gebinten zijn rechte staafankers aanwezig.

Overzicht van het linker deel van de linker zijgevel.

Detail van het linker stalvenster, met daarboven- en onder een smallere halfsteens rollaag.

Rechter zijgevel achterhuis

De rechter zijgevel van het achterhuis heeft overwegend een baksteenformaat van 18,5/19,5 x 8,5/9,5 x 4/4,5 cm; 10-lagen = 46,5 cm. Hoewel de fraaie houten stalramen met een middenstijl bij het gevelwerk lijken te behoren, zijn bij verschillende dagkanten stenen, kleiner dan een kop toegepast. Dit zou men bij nieuw werk in dit zorgvuldige metselwerk niet zo doen. Ook lijkt het muurwerk onder deze openingen iets verstoord, zoals dit zou ontstaan bij het verwijderen van rollagen met bijbehorende terugliggende platte laag. Vermoedelijk werden de huidige stalramen dan ook in 1838 ingevoegd in een al bestaande gevel. Hierbij vonden ook aan de bovenrand van de gevel wat reparaties plaats, maar deze zijn door de reparaties van 1980 niet meer duidelijk.

Overzicht van de rechter zijgevel van het achterhuis.

De gevel heeft geheel links, aansluitend op het voorhuis, een in 1962 ingevoegd portaal met terugliggende toegangspui. Direct rechts hiervan bevindt zich een venster met een waarschijnlijk 18de-eeuws kozijn met daarin een 19de-eeuws schuifraam. In de kozijnen is de aftekening van de lagere positie van het oorspronkelijke bovenlicht nog zichtbaar. De huidige T-opzet zal waarschijnlijk in de vroege 20ste eeuw zijn ontstaan door het verwijderen van een deel van de oorspronkelijke zesruits verdeling. De onder dit kozijn toegepaste terugliggende laag metselwerk met daaronder een halfsteens rollaag was met name in de 18de eeuw gebruikelijk.

Rechts van dit venster bevindt zich een later ingehakt vrijwel vierkant venster met een kozijn met middenstijl. In het kozijn zitten twee enkelruits ramen. Tot 1962 was hier waarschijnlijk een iets kleiner kozijntje met een vierruits raam aanwezig. Rechts van dit kleine raampje bevinden zich in 1980 ingevoegde opgeklampte deeldeuren. Op deze plaats bevond zich een deur met bovenlicht. Direct rechts van de nieuwe deeldeuren werd een al in deze gevel aanwezig gevelsteentje met de tekst: “1839 H? S.v.D. als verwijzing naar een (Hendricus?) Steengracht van Duivenvoorde herplaatst. Het bevindt zich thans deels achter een hemelwaterafvoer. Tot aan de rechter zijde van deze deeldeuren is het linker deel van de gevel voorzien van een bakgoot op klossen. Het rechter deel heeft geen goot.

Rechts van de deeldeuren zitten drie stalvensters onder anderhalfsteens strekken met getoogde onderzijde. In de openingen zitten kozijnen met luikspinningen en een middenstijl. In elke opening is een diefijzer aangebracht. Aan de binnenzijde

zitten tweeruits draairamen. Zoals gezegd zijn deze kozijnen waarschijnlijk in 1838 ingevoegd in de al oudere gevel.

Op de rechter gevelhoek is een gepleisterde strook aanwezig. Ter hoogte van de gebinten zijn rechter staafankers aanwezig. Langs de gevelvoet loopt een bakstenen goot voor afvoer van het hemelwater.

Venster, direct rechts van het in 1962 ingevoegde portaal.

Detail van één van de uit 1838 daterende stalramen.

De in 1980 ingevoegde deeldeuren.

Achtergevel achterhuis

De gepleisterde achtergevel heeft een symmetrische opzet met links en rechts een staldeur en in het midden een staldeur met bovenlicht. Hierboven bevindt zich een rechthoekig zolderluik. Alle vullingen zijn waarschijnlijk omstreeks het midden van de 20ste eeuw vernieuwd, mogelijk bij de verbouwing in 1962. Langs de dakrand is een reeks gevelankers met een gebogen bovenzijde aanwezig. Bij het middelste anker onder het rechter dakvlak zijn initialen in het pleisterwerk ingekrast, maar deze waren niet goed leesbaar.

Het is opmerkelijk dat deze gevel als enige geheel gepleisterd is. Mogelijk werd dit gedaan om verstoringen in het muurwerk aan het zicht te onttrekken. Deze kunnen zijn ontstaan bij de verhoging van de zijgevels en de daardoor veranderde dakaansluiting op de achtergevel. Gezien de ligging op het westen zal deze gevel bovendien ook wat meer door regen belast zijn.

Overzicht van de geheel gepleisterde achtergevel.

Gevels karnmolenhuis

De gevels van het karnmolenhuis zijn allen gemetseld in baksteen van 17,5/18 x 8,5/9,5 x 4 cm; 10-lagen = 46,5 cm. De gevels zijn ingekast in de linker zijgevel van het achterhuis, al lijkt bij de bovenrand sprake van (enig) verband. Dit zou er op kunnen wijzen dat het huidige karnmolenhuis (op de kadastrale minuut van 1832 wordt ook al een karnmolenhuis weergegeven) bij de verhoging van het achterhuis in 1838 tot stand kwam. Het gebouw heeft in de rechter voorhoek, tegen het achterhuis een klein toilet met in de voorgevel een in 1962 naar de rechter zijde vergroot venstertje. Geheel links in de voorgevel zit een deuropening onder een halfsteens rollaag. Het oorspronkelijke kozijn heeft een opgeklampte deur. Een overeenkomstige deuropening zit in het midden van de linker zijgevel. Hier is de deur vernieuwd. De achtergevel heeft alleen direct tegen de zijgevel van het achterhuis een getoogde opening ter hoogte van het maaiveld, waarschijnlijk bedoeld als afvoer.

Deuropening in de linker zijgevel van het karnmolenhuis met in het oude kozijn een vernieuwde deur.

Kleine getoogde opening in de achtergevel, direct naast de zijgevel (links) van het achterhuis.

Overzicht van het karmolenhuis.

3.2.4 Interieur

Voorhuis

Het interieur van de boerderij werd bij de restauratie in 1962 zeer ingrijpend gewijzigd, waardoor behoudens de constructie nauwelijks historische elementen bewaard bleven. Ook van de oorspronkelijke indeling ging het merendeel verloren. Deze is op de tekening bestaande situatie uit 1962 echter nog getekend.

In de huidige opzet vormen de beide opkamers naast de rechter zijgevel, met daaronder gelegen kelders in het voorhuis de belangrijkste ruimtelijke structuur. Het trappenhuis naast de achterste kelder en opkamer, dat deze ruimtes en de verdieping ontsluit werd in 1962 geheel nieuw aangelegd. De indeling in het linker deel van het voorhuis werd grotendeels nieuw aangelegd. Mogelijk bleven daarbij delen van de huidige scheidingswand tussen de voorkamer en de keuken bewaard. Deze voorkamer ligt langs de voorgevel vanaf de linker zijgevel tot aan de voorste opkamer. Oorspronkelijk was aan de rechter zijde nog een gang aanwezig, maar deze is komen te vervallen. Achter de woonkamer ligt naast de linker zijgevel een keuken met daarnaast een hal die de verschillende ruimtes en het trappenhuis verbindt met het achterhuis. Alle deuropeningen en zichtbare afwerkingen dateren uit 1962.

De voorste kelder heeft een vloer van rode plavuizen van 22 x 22 cm. In deze ruimte zijn drie gemetselde bakken voor de kaasfabricage aanwezig. Deze dateren mogelijk uit de 18de eeuw. De wanden en gewelven zijn gepleisterd. Van een oorspronkelijk in de linker kelderwand aanwezige toegang zijn geen sporen aangetroffen.⁵ De achterste kelder heeft een afgesmeerde vloer.

In de woonkamer bevindt zich tegen de linker zijgevel een uit 1962 daterende leistenen schouw.

De verdieping van het voorhuis is grotendeels ongedeeld. Naast de rechter zijgevel is een kamertje met wanden van plaatmateriaal (1962) aanwezig. Tussen voorhuis en achterhuis is op de verdieping

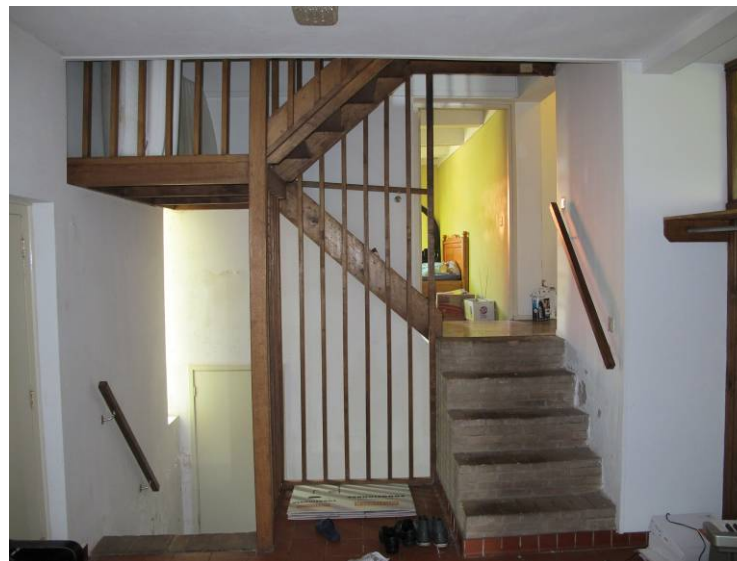
⁵ Berghuis 1971, pag. 160

geen verbinding. Rond het trappenhuis is eveneens een lichte scheidingwand aanwezig. De ligging van de voorste opkamer manifesteert zich op de verdieping duidelijk door een hoogteverschil in de zoldervloer. Dit wordt middels enkele eenvoudige trapjes overbrugd.

Interieur van de voorkelder, gezien richting de rechter zijgevel.

Beeld van het uit 1962 daterende trappenhuis, gezien vanuit de hal.

Zicht op het trappenhuis op de verdieping, met rechts de hogere vloer boven de opkamer.

Achterhuis

Ook de indeling van het achterhuis wijzigde in 1962. Hier werd de wand tussen de bestaande keuken en woonkamer deels verwijderd t.b.v. de aanleg van een nieuwe hal, aansluitend op een nieuwe entree in de rechter zijgevel van het achterhuis. Links van deze hal werd een berging en cv-ruimte aangelegd. De keuken werd omgevormd tot bijkeuken, met hierin een granito spoelbak en vloer. In de achterwand van deze bijkeuken is nog een fraaie opgeklampte deur in een zwaar uitgevoerd kozijn aanwezig.

Achter de berging, hal en bijkeuken ligt over de gehele breedte van het achterhuis een ruimte die oorspronkelijk fungeerde bij de kaasbereiding en dan ook direct naast het karnmolenhuis was gesitueerd. De huidige ruimte is groter dan de ruimte, zoals deze tot 1980 bestond. Dit is nu nog met name zichtbaar aan de aftekening van de vloer. Opvallend is daarbij de aan de achterzijde zichtbare aftekening van een koelbak met afgeronde hoeken. Tegen de voorwand bevinden zich nog een werkbank en een houten schouwtje boven een verhoging in de vloer. Eerder bevond zich hier een zogenaamd waterfornuis, voor het verwarmen van water. Van het op de tekening bestaande toestand uit 1962 weergegeven ronde fornuis zijn geen sporen meer aangetroffen. De gehele inrichting en afwerking werd omstreeks 1962 vernieuwd.

De spoelruimte wordt door een jonge houten wand (plaatmateriaal) gescheiden van het stalgedeelte. Hier is een betonnen vloer met een middendeel, voergoten en groepen aanwezig. De ruimte wordt gedomineerd door de in 1980 vernieuwde standvinken.

De verdieping is behoudens één kamertje uit 1962 ongedeeld.

Granito vloer en spoelbak in de bijkeuken.

Zich door de spoelruimte in het achterhuis. Bij de pijl de aftekening van de vroegere koelbak.

Inrichting van de koestal in het achterste deel van het achterhuis.

Werkbank en schouw tegen voorwand spoelruimte.

Fraaie opgeklampte deur tussen de bijkeuken en de spoelruimte.

Voorste deel van de zolder van het achterhuis, met de tegen de brandmuur gebouwde slaapkamer.

Karmolenhuis

Het karnolenhuis is grotendeels ongedeeld. Alleen in de rechter voorhoek bevindt zich een vanuit het achterhuis toegankelijk toilet. Dit toilet werd waarschijnlijk rond het midden van de 20ste eeuw gemoderniseerd. Hier is nog een fraai gietijzeren reservoir aanwezig. De toegangsdeur heeft twee panelen en een bovenlicht.

De resterende ruimte heeft een deels verharde vloer, waarin zich in het midden een hardstenen blok bevindt. In de bovenzijde zit een gat, waarin oorspronkelijk de as van de molen draaide. Boven dit

gat is in de balk een halfronde keep voor de as zichtbaar. Op deze hoofdbalk sluiten nog enkele diagonale balken aan die ook deel uitmaakten van de karmolen. De eenvoudige dakconstructie is hierop afgeschoord.

Hardstenen blok met sparing t.b.v. de as van de karmolen.

Houtconstructie, behorend bij de karmolen. Bij de pijl sloot de as aan.

De dakconstructie van het karmolenhuis.

Toilet in de rechter voorhoek van het karmolenhuis, gezien vanuit het achterhuis.

3.3 BIJSCHUUR

Hoofdvorm

De ten noorden van de boerderij gesitueerde bijsschuur heeft een rechthoekige opzet met één bouwlaag onder een met rode Oudhollands pannen gedekt zadeldak met boven de achtergevel een wolfeind. De dakvlakken zijn aan de onderzijde licht opgewipt en hebben een klein overstek. Boven de voorgevel (oost) sluit het dak af met windveren met dekstukken. Bij de achtergevel liggen de pannen op de gevels. Hier was waarschijnlijk eerder een mortelzoom aanwezig.

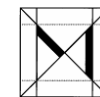
Overzicht bijsschuur vanuit het zuidoosten.

Constructie

De bijsschuur is acht traveeën lang en heeft met uitzondering van de twee westelijke traveeën een constructie met een lage gemetselde voetmuur, waarop wanden met dragende houten stijlen staan. Over de stijlen liggen grenen dekbalken met eveneens grenen, gespijkerde korbelen. Bij de meest westelijke dekbalk ontbreken de muurstijlen en korbelen en is de balk in het dragende metselwerk opgelegd.

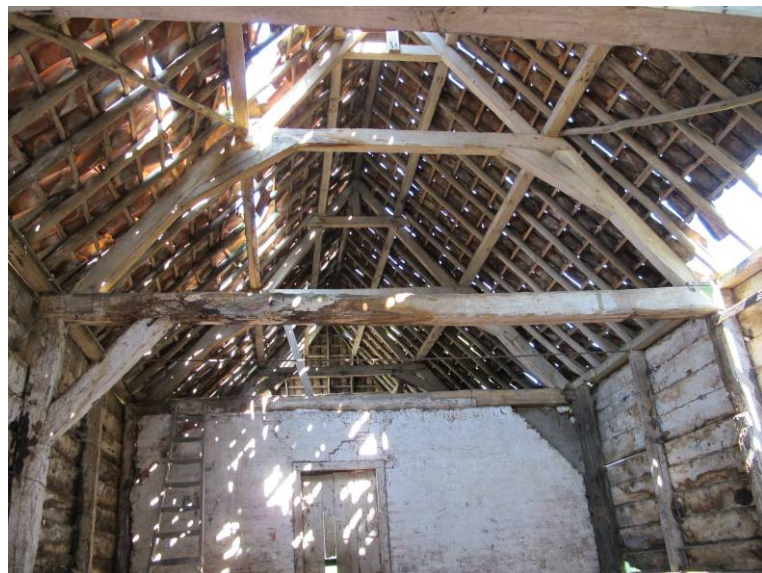
Bij de middelste vijf traveeën is tegen de wandstijlen en de hiertussen geplaatste kleinere stijlen een potdekseling aangebracht. Bij de twee oostelijke traveeën maken de stijlen deel uit van een vakwerkconstructie, waartussen een baksteenvulling is aangebracht. Ook dit gedeelte is aan de buitenzijde voorzien van een potdekseling.

Op de 8 dekbalken staan grenen dekbalkjukken, waarop vervolgens grenen A-spanten zijn geplaatst. De verbindingen tussen de spantbenen en de dekbalken zijn gepend. Ook alle verbindingen van de stapeljukken zijn gepend. Alle overige verbindingen zijn gespijkerd. Enkele onderdelen hebben sporen van hergebruik, maar het merendeel van de constructie lijkt tot één fase te behoren. Dit wordt ook onderschreven door de aangetroffen telmerken, die op twee spanten zichtbaar waren. Hieruit bleek een nummering vanaf de westzijde, met aan de zuidzijde rechte gehakte merken en aan de noordzijde gebogen gutssteken. Op het tweede- en vierde spant werden respectievelijk de merken II/CC en IIII/CCCC aangetroffen. Over de spanten liggen rechthoekige jukplaten en sporen, waarover rondhouten sporen liggen.

Indeling en interieur

De schuur heeft een globaal driedelige indeling. De twee oostelijke traveeën zijn als paardenstal ingericht. Deze ruimte heeft een vloer van bakstenen van $17/18 \times 7/8,5 \times 3,5/4$ cm. Tegen de oostwand bevinden zich over de gehele breedte hardstenen voerbakken. Daarbij zijn de rechter twee op helderrode verblendstenen (XXa) geplaatst. De kleinere linker bakken staan direct op de grond. Langs de westzijde van de paardenstal is met horizontale planken een zeer smalle ruimte met een eigen toegang in de zuidgevel afgescheiden. Op deze houten wand staan diverse namen en getallen ingekrast. Boven de paardenstal liggen naast de dekbalken enkele kleinere rechthoekige balken, waarover grenen vloerdelen liggen.

Overzicht van de constructie, gezien in westelijke richting.

Telmerk met gutssteken op spant "4".

De westwand van de paardenstal, met tegen de vakwerkwand een rij hardstenen voerbakken.

Detail van de houten westwand van de paardenstal, met inscripties.

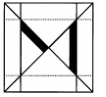
Het middendeel was als wagenschuur ingericht, met in de zuidwand dubbele inrijdeuren. De oostelijke travee van dit gedeelte is geheel met vezelcementplaten afgescheiden en toegankelijk middels een later ingevoegde schuifdeur in de zuidgevel. Deze ruimte fungeerde mogelijk als autogarage. De overige vier traveeën zijn ongedeeld en hebben een vloer met baksteenbestrating overeenkomstig de paardenstal.

De westelijke twee traveeën hebben gemetselde wanden. Daarbij is de steenscheidingsmuur (bakstenen van 18 x 9 x 4 cm; 10-lagen = 46,5 cm) met de wagenschuur (oost) binnen het oudere gebint geplaatst. In deze muur bevindt zich een bij de muur behorend

kozijn met hardstenen neuten en een opgeklampte deur. De westelijke ruimte is ingericht met een afgesmeerde voergang langs de oostwand. Hierlangs ligt een gesmeerde voergoot en vervolgens zijn hier standplaatsen (ws. koeien of stieren) in baksteen van 21 x 10,5 cm. Dit formaat wijst op een datering in de 20ste eeuw. Het zelfde formaat is ook toegepast aan de penanten die tegen beide gevels onder de dakbalk zijn geplaatst. Langs de westwand ligt een strook met baksteenbestrating. Boven dit gedeelte liggen kleinere rechthoekige vloerbalkjes, haaks op de hoofdbalken. Over deze balkjes liggen ruwe grenen delen.

Overzicht wagenschuur richting westgevel.

Bakstenen bestrating in wagenschuur

Interieur van de oostelijke stal, gezien richting westgevel.

Gevels

De **oostgevel** is boven de lage geteerde voetmuur in baksteen van 17/19,5 cm geheel voorzien van een wat onregelmatige grenen potdekseling. Op de verdieping zit een rechthoekige luikopening, waar het luik echter ontbreekt. Boven deze opening zitten twee uitgezaagde kleine invliegopeningen met halfronde bovenzijde.

Overzicht oostgevel

De lange, naar de boerderij gerichte **noordgevel**, fungeerde in het dagelijkse gebruik als voorgevel en vormt dan ook in belangrijke mate de afsluiting van het besloten erf tussen de boerderij en deze schuur. Met uitzondering van de linker twee traveeën heeft ook deze gevel een geteerde gemetselde plint met daarboven een

onregelmatige grenen potdekseling. In de gevel zijn op onregelmatige afstanden verschillende deuropeningen aanwezig. In het midden van de tweede travee van rechts zit een deuropening met een 9-ruits bovenlicht. In de opening zit een als boven- en onderdeur uitgevoerde opgeklampte deur. Direct links van deze deur zit een rechthoekige opgeklampte deur als toegang tot de smalle ruimte langs de westzijde van de paardenstal. Na deze deur volgt in de derde travee een later ingevoegde schuifdeur, waarvan de brede opgeklampte deur in geopende positie voor de deuren van de paardenstal langs schuift. In de vierde travee zitten oudere dubbele opgeklampte inrijdeuren. De volgende drie traveeën tot het gemetselde geveldeel hebben geen openingen. Het gemetselde westelijke deel heeft in de geteerde plintzone baksteen van 18,5/19 x 8,5/19 x 4/4,5 cm; 5-lagen = 24 cm. Hierboven volgt (tot ca. 1 meter hoogte) een zone met baksteen van 18,5/19 x 8,5/9 x 4 cm; 10-lagen = 47 cm. Boven ca. 1 meter is baksteen van 18 x 9 x 4 cm; 10-lagen = 49,5 cm toegepast. De wisselende formaten wijzen op een gefaseerde verstening van de oorspronkelijk houten gevels boven de geteerde voetmuur. Rechts in het gemetselde geveldeel zit een deuropening onder een halfsteens rollaag. In het oudere kozijn zit een als boven- en onderdeur uitgevoerde opgeklampte deur. De opgeklampte delen zijn eerder vernieuwd. Het hang- en sluitwerk is wel oorspronkelijk. Naast de linker gevelhoek zit een toegangsluikje voor een kippenhok onder een halfsteens segmentboog.

Overzicht zuidgevel

Het rechter deel met rechts de toegang tot de paardenstal en links de schuifdeur van de garage.

Het in baksteen uitgevoerde westelijke deel van de zuidgevel.

Toegangsdeur in het gemetselde geveldeel.

Toegang kippenhoek, direct naast de westelijke gevelhoek.

De geheel gemetselde **westgevel** toont een zelfde opbouw als hiervoor beschreven gemetseld deel van de zuidgevel, met een zwart geteerde plint met daarboven twee fasen. In het midden van de gevel zit een rechthoekige deuropening. De hier oorspronkelijk waarschijnlijk aanwezige halfsteens rollaag is bij herstelwerk komen te vervallen. In de opening zitten alleen nog de rechter kozijnstijl en bovendorpel van het vroegere kozijn. Ook zijn nog twee opvallend zwaar uitgevoerde hardstenen neuten aanwezig. Boven de deuropening zit op de verdieping zolderluikopening onder een halfsteens rollaag. Onder deze opening is de kenmerkende detaillering met een terugliggende laag op een halfsteens rollaag toegepast, zoals ook op enkele plaatsen bij het achterhuis van de boerderij kon worden geconstateerd. In de opening zit een kozijn met opgeklampt luik.

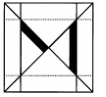

Overzicht van de noordgevel, met op de achtergrond het gemetselde deel.

Venstertje in gemetseld westelijk deel van de noordgevel.

De **noordgevel** is wat betreft de opzet grotendeels spiegelbeeldig aan de zuidgevel, met hier rechts een in baksteen uitgevoerd gedeelte, waarin enkele horizontale fasen herkenbaar zijn. Daarbij lijkt de bovenste fase aan de linker zijde al op een lager niveau te beginnen. Rechts is de opbouw overeenkomstig de overige gemetselde gevels. In dit geveldeel zich een klein venster onder een halfsteens rollaag. Onder dit venster een terugliggende laag op halfsteens rollaag. In de opening een kozijn met luikspanning. Een luik ontbreekt. Tegen het kozijn is een later raam bevestigd. Het gepotdekselde deel van deze gevel heeft alleen in de paardenstal een zeer klein, vrij jong venstertje.

3.4 HOOIHUIS

Hoofdopzet

Op korte afstand achter het de boerderij bevindt zich een karakteristiek hooihuis. Dit rechthoekige bouwwerk staat haaks op de boerderij. De zuidgevel ligt ongeveer op dezelfde lijn als de zuidgevel van de boerderij. Aan de noordzijde steekt het hooihuis voorbij de boerderij.

Het hooihuis heeft één hoge bouwlaag onder een met gesmoorde Oudhollandse pannen gedekt zadeldak met korte overstekken. Boven de noord- en zuidgevel hebben de overstekken windveren met dekstukken.

Overzicht van het hooihuis, vanuit het noordoosten.

Constructie

Het hooihuis heeft een constructie met ankerbalkgebinten. Hiervan zijn de stijlen in eiken uitgevoerd. De overige delen zijn in grenen uitgevoerd. De stijlen staan op zandstenen poeren. De verbindingen van de korbelen en stijlen met de ankerbalk zijn gepend. Overige verbindingen zijn gespijkerd. Op de ankerbalkgebinten staan grenen A-spanten. Hierover liggen rechthoekige grenen gebintplaten en gordingen, waarover vervolgens rechthoekige gezaagde sporen liggen. Het hooihuis telt zes traveeën, waarbij de buitenste gebinten tegen de kopgevels staan. Op de gebinten zijn gehakte telmerken aangetroffen. Het betreft een systeem dat overeen komt met het bij de bijschuur aangetroffen systeem. Hierbij zijn aan de voorzijde (oost) gebogen gutsteken toegepast en bij de achterzijde zijn rechte beitelsteken toegepast. Opvallend is dat de merken geen opeenvolgende nummering kennen. Vanaf de noordzijde betreft het de volgende merken: -, 6, 1, 5, 3, 4, -.

Van de noordelijke travee is het onderste deel versteend. Daarbij zijn drie gebintstijlen op het metselwerk geplaatst. De noordgevel en de binnenmuur hebben ouder muurwerk in baksteen van 18/18,5 x 8,5/9 x 4 cm; 10-lagen = 48 cm.

Interieur

Het hooihuis heeft een ongedeeld interieur, met alleen in de noordelijke travee een afgescheiden ruimte. Deze ruimte is geheel modern afgewerkt en diende als machinekamer voor de in de ligboxenstal aanwezige melkput.

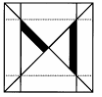
Overzicht van het interieur en de constructie in noordelijke richting.

Detail van de op de gebinten geplaatste A-spanten.

Detail van de gebintstijlen bij de achterwand (west)

Detail van het karakteristieke gebogen telkmerk "VI).

Zandstenen blok onder de gebintstijlen tegen optrekkend vocht.

Gevels

De op het oosten gerichte **voorgevel** is geheel open, met uitzondering van de ruimte in de noordelijke travee. De gemetselde gevel van dit deel werd waarschijnlijk omstreeks 1970 (verbouwing ligboxenstal) vernieuwd en voorzien van dubbele deuren met glasopeningen.

Bij de **rechter zijgevel** is het onderste deel gemetseld in baksteen van 18/18,5 x 8,5/9 x 4 cm; 10-lagen = 48 cm. Het metselwerk sluit aan de bovenzijde af met een halfsteens rollaag. Daarboven is de gevel uitgevoerd met verticale grenen delen die onderling op enige afstand zijn bevestigd t.b.v. ventilatie. In het gemetselde deel zit rechts een later ingebroken venster met een 2-ruits raam. Direct boven dit venster is een smaller halfsteens segmentboogje zichtbaar.

Overzicht rechter zijgevel en achtergevel van de noordelijke travee.

De **achtergevel** van het hooihuis was tot 1970 een binnengevel omdat de achterliggende schuur aan het hooihuis was vastgebouwd. Deze gevel is thans deels in hout en deels in vernieuwd metselwerk (noordelijke travee) uitgevoerd, waarbij vooral hergebruikt materiaal is toegepast. In het midden van de wand zit een dubbele deuropening die toegang biedt tot de ligboxenstal. Boven dit deel heeft het dakvlak een aankapping, zodat de doorgang overdekt is.

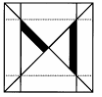
De **linker zijgevel** heeft boven een voetsmuur van betonblokken een vulling van jongere horizontale delen.

Overzicht linker zijgevel

Zicht langs de uit divers hergebruikt materiaal samengestelde achtergevel (links), met boven de doorgang naar de ligboxenstal (rechts) een aankapping.

3.5 OVERIGE BOUWDELEN

Naast hiervoor behandelde gebouwen bevinden zich ook nog diverse bouwdelen zonder, of met slechts zeer beperkte historische waarde op het erf. Deze bouwdelen zullen hierna in kort bestek aan de orde komen.

3.5.1 Kassen en stookruimte

Ten zuiden van de boerderij bevinden zich een kleine kas en een samengesteld bouwwerk, bestaand uit een kas en de tot werkplaats omgevormde werk- en stookruimte van het kassencomplexje.

Deze bouwdelen zijn na de restauratie in de jaren '60 gebouwd. De kas heeft een rechthoekige plattegrond onder een zadeldak met de nok in noord-zuidelijke richting. De kas heeft een betonnen voetmuur, waarop een draagconstructie van stalen T- en hoekprofielen staat. In de stalen beglazingsprofielen zijn de ruiten met stopverf bevestigd. De ruiten zijn daarnaast onderling verbinden middels stalen strips. De toegang bevindt zich rechts in de zuidgevel.

Op korte afstand ten zuiden van de kas bevindt zich een zeer vreemd ogend bouwwerk met een samengestelde plattegrond en kapvorm. Het oostelijke deel van het gebouw bestaat uit een rechthoekige kas met een zeer flauwhellend, in westelijke richting oplopend lessenaardak met afgeschuinde noord- en zuidzijde. Deze kas heeft een stalen draagconstructie en is toegankelijk vanuit het ten westen gelegen bouwdeel. Dit westelijke bouwdeel

heeft een nagenoeg vierkante plattegrond met op de noordoosthoek een inspringing, waarin zich de dubbele toegangsdeuren bevinden. Ook dit bouwdeel heeft een stalen draagconstructie. Bij dit bouwdeel is een aanzienlijk deel van de wanden afgewerkt met bitumen. Verder hebben de gevels nog veel, wat onregelmatig gesitueerde glasopeningen. Het met golfplaten uitgevoerde dak heeft hoofdzakelijk een opzet als tentdak, maar aan de oostzijde is de gevel iets hoger, waardoor een wolfeind ontstaat.

De ten zuiden van het karnmolenhuis geplaatste plantenkas.

Samengesteld bouwwerk van een kas en stookruimte op de zuidoosthoek van het erf.

3.5.2 Grupschuur

Deze schuur staat haaks op de boerderij en bevindt zich nog deels naast het achterste deel van de boerderij. De schuur heeft een vrij langgerekte rechthoekige plattegrond met één bouwlaag onder een betrekkelijk flauwhellend, met rode Oudhollandse pannen gedekt zadeldak met de nok in noord-zuidelijke richting. De dakvlakken eindigen boven de noord- en zuidgevel met een houten overstek op klossen en uitgevoerd met dekstukken. De schuur is waarschijnlijk in het begin van de 20ste eeuw gebouwd.

De gevels zijn gemetseld in kruisverband in machinale baksteen. In de oorspronkelijke opzet hadden de lagere zijgevels (oost en west) een reeks met vrij forse getoogde stalen ramen met roedenverdeling. Deze indeling is sterk verstoord door het invoegen van betonnen stalramen in een afwijkend ritme. De noord- en zuidgevel hebben elk drie rechthoekige deuropeningen met opgeklampte deuren. Bij de zuidgevel is een groot vlak in het midden van de gevel gepleisterd op een moment dat zich hier een aanbouw bevond. De noordgevel valt thans deels binnen een jongere overkapping die de oorspronkelijke open plaats tussen de boerderij, de hooischuur en deze schuur overdekt.

De schuur heeft een constructie met een reeks grenen spanten die aan weerszijden van een smalle middenlangsdeel door stijlen worden ondersteund. De stijlen zijn aan de bovenzijde met een horizontale ligger gekoppeld. Ter hoogte van de muurplaten hebben alle spanten een houten trekbal over de gehele breedte.

De schuur werd waarschijnlijk in de vroege 20ste eeuw gebouwd en uitgevoerd met de op dat moment nog betrekkelijk nieuwe opzet als grupstal. Hierbij staan de koeien aan weerszijden van een middendeel met hun koppen op deze deel gericht. De uitwerpselen worden opgevangen in een grup en kunnen via een tussen de grup en de zijgevels lopende werkgang worden afgevoerd. Hiervoor waren onderin de gevel verschillende rechthoekige mestluiken aanwezig, waarvan sporen nog herkenbaar zijn. Aan de oostzijde is nog altijd een grupopzet aanwezig. Ten westen van de middendeel is deze veranderd in een opzet met een roostervloer boven een mestkelder.

Overzicht van de grupschuur, vanuit het zuidwesten.

Overzicht van de zuidgevel van de grupschuur.

Deel van de noordgevel, met rechts het jongere verbindingslid tussen de boerderij en de grupschuur.

Interieur van de grupschuur, met rechts de latere roostervloer.

3.5.3 Ligboxenstal

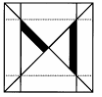
Deze forse rechthoekige stal staat eveneens haaks op de boerderij en sluit met de oostgevel vrijwel direct aan op de oude hooischuur. Daarbij liggen de noordgevel van deze hooischuur en de ligboxenstal vrijwel in één lijn. De zuidgevel van de ligboxenstal ligt ongeveer in lijn met de zuidgevel van de verbouwde grupschuur. De schuur werd in 1970 gebouwd ter vervanging van een eerder op deze locatie aanwezige schuur.

De ligboxenstal heeft een volledig vrijdragende houten dakconstructie, bestaand uit houten vakwerkspanten die zijn

opgelegd op de lage zijgevels. De verbindingen tussen de onderdelen van de spanten zijn allen met schetsplaten van plaatmateriaal en opvallend veel draadnagels verbonden. Bij de schoren in het spant zijn de op druk belaste delen in balkhout uitgevoerd, terwijl de op trek belaste delen uit twee planken zijn samengesteld. De spanten dragen de gordingen, waartegen aan de binnenzijde een verticaal houten beschot is aangebracht. Over de gordingen liggen vezelcement golfplaten.

De wanden hebben een lage gemetselde voetmuur. Daarboven bestaan de wanden uit verticale stijlen, waartegen horizontale houten delen zijn aangebracht. Ter plaatse van de opgelegde spanten zijn zwaardere wandstijlen toegepast. Bij de zuidelijke helft van de oostwand en het grootste deel van de westwand is het bovenste deel van de wand uitgevoerd met beglazing tussen de wandstijlen. De noord- en zuidgevel zijn uitgevoerd met brede schuifdeuren.

Het interieur van de stal heeft alleen in de noordwesthoek een afgescheiden ruimte. Hier bevindt zich nog de verdiepte vloer van de melkput. De installatie is hier verder volledig ontmanteld. In de verder ongedeelde ruimte loopt langs de oostgevel een voergang. Hierlangs loopt een vlakke baan, met daarin een sleuf t.b.v. de ketting van de mestschuif. Hierna volgt een verhoogde strook, waar zich de ligboxen bevonden. Vervolgens is er een tweede vlakke baan en langs de westgevel ligt tenslotte een tweede verhoogde strook voor de ligboxen. De mest werd met de mestschuif in de mestkelder geschoven.

Overzicht ligboxenstal vanuit het zuidwesten.

Idem vanuit het noordwesten.

Overzicht van het interieur van de ligboxenstal, gezien richting zuidgevel.

3.5.4 Open loods

Haaks op de westgevel van de ligboxenstal staat een eenvoudige loods onder een lessenaardak van metalen golfplaten. Het dak loopt af in zuidelijke richting. De noordzijde is geheel open. De overige zijden hebben gepleisterde bakstenen wanden tussen de stijlen van de constructie. Deze eenvoudige constructie bestaat uit een reeks houten liggers die opgelegd zijn op de stijlen aan de noord- en zuidzijde. Bij enkele liggers zijn aan de noordzijde schoren aangebracht. Over de liggers liggen de gordingen. Aan de oostzijde is één travee met houten wanden afgescheiden. In de gevels zijn verschillende rechthoekige vensteropeningen aanwezig. Deze hebben geen vullingen meer. Een in de oostgevel aanwezige

deuropening is in onbruik geraakt nadat de ligboxenstal naast deze loods werd gebouwd.

In de loods is een betonvloer aanwezig, met over de lengte van het gebouw een kleine grup. Langs de zuidgevel is een hoge voergoot aanwezig, met in de muur onder deze goot een reeks ogen voor het vastzetten van het vee.

Overzicht van de open loods, vanuit het zuidwesten.

Interieur van de open loods, gezien in westelijke richting.

3.5.5 Mestsilo's en mestplaats.

Op het erf bevinden zich thans twee betonnen mestsilo's. De grootste bevindt zich ten westen van de ligboxenstal. Deze silo is opgebouwd uit betonnen wanddelen, die middels verzinkt stalen trekbanden bijeen worden gehouden. De silo heeft een doorsnede van ca. 16 m² en werd eind jaren '80 gebouwd.

Een tweede, veel kleinere silo bevindt zich ten noorden van de ligboxenstal en hooischoor. Deze silo heeft een doorsnede van ca. 5 m². Opvallend is de opening aan de zuidoostzijde.

Ten noordwesten van de open loods bevindt zich nog een vierkante mestplaats met betonnen wanden. Deze mestplaats meet ca. 7 x 7 m².

Grote mestsilo op de zuidwesthoek van het erf.

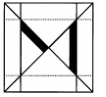

Vierkante betonnen metsplaats ten noord van de open loods.

Betonnen silo ten noordoosten van de ligboxenstal

4 WAARDENBEPALING

4.1 BOUW- EN ARCHITECTUURHISTORISCHE WAARDEN

De vermoedelijk in de eerste helft van de 17de eeuw als pachtboerderij op landgoed Duivenvoorde gebouwde Grenshoeve heeft hoge bouw- en architectuurhistorische waarde vanwege de weliswaar verstoorde, maar nog goed afleesbare 17de-eeuwse oorsprong en de aan zowel het interieur als het exterieur afleesbare ontwikkelingen die de boerderij nadien heeft ondergaan. Tot de vroegste fase behoren belangrijkste delen van de gevels van het voorhuis met daarin sporen van de oorspronkelijke vensters, de met een kruisgewelf overwelfde kelder en de zolderbalklaag. Nadien werd het voorhuis in de 18de eeuw uitgebreid en voorzien van een nieuwe kapconstructie. Bij het achterhuis vond een verstening plaats, waarna dit deel in 1838 grotendeels werd vernieuwd, echter met hergebruik van delen van de oudere gevels. Ook werd een karakteristiek karnmolenhuis aangebouwd.

Bij de ingrijpende verbouwing die de boerderij in de jaren '60 van de 20ste eeuw heeft ondergaan is vooral het interieur van het voorhuis sterk aangetast, al bleef de hoofopzet met onderkelderde opkamers behouden. Bij het achterhuis werd de gehele constructie vernieuwd, echter wel naar voorbeeld van de bestaande constructie. Ook aan de gevels van, met name het voorhuis, vonden ingrijpende wijzigingen plaats, waarbij een fors aantal vensters werd toegevoegd. Deze kregen een 18de-eeuwse datering, waardoor het voorhuis toch zijn historische karakter deels wist te behouden.

Van de diverse gebouwen op het erf hebben vooral de bijschuur, met een waarschijnlijk 18de-eeuwse oorsprong en het 19de-eeuwde hooihuis hoge bouw- en architectuurhistorische waarde. Deze van oorsprong zo kenmerkende bijgebouwen op de boerenerven zijn vaak zeer kwetsbaar gebleken en in veel gevallen verdwenen. Beide bijgebouwen van de Grenshoeve zijn vrij goed bewaard gebleven. Belangrijkste wijzigingen zijn het aanbrengen van een schuifdeur in de bijschuur en het deels vernieuwen van de gemetselde wanden van het noordelijke deel van het hooihuis. Deze wijzigingen hebben de algehele karakteristiek echter slechts beperkt aangetast.

Voor de overige bouwdelen op het erf is de historische waarde aanmerkelijk lager. Bij de aan de zuidzijde in de vroege 20ste eeuw naast het achterhuis gebouwde grupschuur is de oorspronkelijke verzorgde architectuur met eenvoudig bewerkte overstekken een een regelmatige gevelverdeling met stalramen en mestluiken nog wel afleesbaar, maar latere wijzigingen hebben de gevels in hoge mate aangetast, waardoor de waarde hier nog met name in de hoofdvorm is gelegen. Ook is de constructie van dit bouwdeel nog bewaard gebleven, maar deze is weliswaar karakteristiek maar heeft geen zeer hoge cultuurhistorische waarde.

De 20ste-eeuwse open loods en de uit de jaren '70 van de 20ste eeuw daterende ligboxenstal hebben zeer beperkte bouw- en architectuurhistorische waarde. Hoewel dit type bijgebouwen onder invloed van wijzigingen in de bedrijfsvoering in veel gevallen verdwijnen, zijn deze gebouwen bij de Grenshoeve al dusdanig ontmanteld dat deze veel van hun oorspronkelijke karakteristiek hebben verloren.

De op het erf aanwezige mestsilos en mestplaatsen dateren uit de 20ste eeuw en zijn van een algemeen voorkomend type. Hoogste waarde is gelegen in de kleinere ronde silo ten noorden van de hooisluur. Dit vanwege de wat hogere ouderdom en de opvallende toegang in de wand, zodat deze als mestplaats kan worden gebruikt.

4.2 SITUERINGS- EN ENSEMBLEWAARDE

De historie van de huidige bebouwing op het erf van de Grenshoeve voert terug tot de vroege 17de eeuw, al wijzen beneden het maaiveld aangetroffen sporen mogelijk ook op een oudere oorsprong van het erf. In met name de oudere bebouwing op het erf is dan ook hoge situationele waarde gelegen omdat in deze delen de oorspronkelijke erfinrichting en latere ontwikkelingen besloten liggen. Daarbij heeft het erf met de hierop aanwezige bebouwing vanwege de zeer vrije ligging een hoge beeldwaarde voor het omliggende weidegebied.

In de boerderij, de bijsluur en het hooihuis, alsmede de erfopzet met toegangswegen, erfgronden en boomgaard is hoge ensemblewaarde gelegen. De aan de zuidzijde gesitueerde vroeg 20ste-eeuwse grupsluur heeft hierin een ondersteunende waarde. Voor de overige gebouwen op het erf is de ensemblewaarde door het afwijkende karakter en de minder prominente ligging beperkt. Van belang is ook de relatie met kasteel Duivenvoorde en de ten noorden gelegen Kasteelhoeve, die middels een historische laan met de Grenshoeve zijn verbonden.

4.3 CULTUURHISTORISCHE WAARDE

In zowel de oorspronkelijke opzet van de boerderij als de goed afleesbare latere wijzigingen is belangrijke cultuurhistorische waarde gelegen. Hoewel het complex in de 20ste eeuw op onderdelen verstoord raakte, is aan de het complex nog altijd goed de ontwikkeling van het boerenbedrijf vanaf de vroege 17de eeuw afleesbaar. Karakteristiek zijn de wijzigingen die onder invloed van de uitbreiding van de zuivelproductie plaats vonden. Hiertoe behoren de uitbreiding van het woongedeelte en de aanbouw van een karnmolenhuis. Ook is in de clustering van de oudste gebouwen in een compacte vorm rond een deels besloten erf de pragmatische bedrijfsvoering en routing goed afleesbaar. Met name de bijgebouwen zijn bij veel boerderijen verdwenen en daardoor zeer zeldzaam geworden.

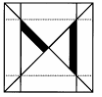
4.4 GETRAPTE WAARDENSTELLING OP ONDERDELEN

In deze paragraaf volgt een overzicht van de waardevolle onderdelen aan zowel interieur al exterieur. Daarbij worden de kwalificaties volgens de door de Stichting Bouwhistorie Nederland opgestelde richtlijnen gehanteerd (zie par. 5.4)

4.4.1 Boerderij

Hoge waarde

- Hoofdvorm en constructies van voorhuis, achterhuis en karnmolenhuis, met uitzondering van de in 1980 vernieuwde constructie van het achterhuis.

- Materialisering van het exterieur, incl. alle bouwsporen, met uitzondering van de in de 20ste eeuw vernieuwde of nieuw toegevoegde gevelopeningen en entreeportaal.
- De hoofdstructuur van het woongedeelte met onderkelderde opkamers en een brandmuur als scheiding tussen voorhuis en achterhuis, alsmede de constructie en materialisering van deze hoofdstructuur. Hiertoe behoren bouwmuren, balklagen, keldergewelven en dakconstructies.
- De tot de oudere structuur behorende indeling in het voorste deel van het voorhuis, inclusief de hierin aanwezige oude opgeklampte deur.

Positieve waarde

- De in 1980 naar historisch voorbeeld vernieuwde constructie van het achterhuis.
- De historiserende uitstraling van de bij de restauratie van 1962 toegevoegde of gewijzigde gevelopeningen.
- Gesloten karakter van de dakvlakken.
- De in het achterhuis bewaard gebleven indeling met voergoten en groepen.
- De herkenbaarheid van de werkkeuken in het achterhuis.
- De in de voorste kelder aanwezige pekelbakken.
- In de huidige indeling van het voorhuis aanwezige dwarsmuur met een mogelijk oudere oorsprong.
- Latere dichtzetting van doorgang in brandgevel op verdieping.
- In karnmolenuis ingebouwd toilet.

Indifferente waarde

- De in het achterhuis ingevoegde betonnen stalramen
- Materialisering van de in 1962 toegevoegde gevelopeningen.
- De in 1980 toegevoegde deeldeuren in de rechter zijgevel van het achterhuis.

- De in de dakvlakken van het achterhuis aanwezige daklichten.
- De in 1962 nieuw in het interieur ingevoegde indeling, afwerkingen en trappenhuis, inclusief het ingevoegde entreeportaal in de rechter zijgevel van het achterhuis.
- De naast de voordeur aangebrachte gemetselde bloembakken en betegeld stoepje.
- De op de achtergevel en linker zijgevel van het achterhuis aansluitende jongere aankappingen.
- In plaatmateriaal uitgevoerde scheidingswand in het achterhuis.

Storend

- De voor de kelderlichten aangebrachte kozijntjes met luiken.

4.4.2 Bijschuur

Hoge waarde

- Hoofdvorm en constructies, inclusief materialisering van deze delen.
- Materialisering van het exterieur.
- Driedelige hoofdindeling in een paardenstal, een wagenberging en een veestal, inclusief hierbij behorende binnenmuren.
- De in de paardenstallen bewaard gebleven hardstenen voerbakken.

Positieve waarde

- Baksteenbestratingen in de verschillende delen van het gebouw.
- Verdiepingsbalklagen boven paardenstal en veestal.

- Gesloten karakter van gevels en dakvlakken en duidelijk onderscheid tussen de naar de boerderij gerichte “voorgevel” en de van de boerderij afgekeerde gevel.

Indifferente waarde

- Jong ventertje in noordwand van de paardenstal
- Schuifdeur in zuidgevel.
- Uit plaatmateriaal samengestelde wanden en plafond van de garage.
- Jongere stalinrichting westelijk gedeelte.

Storend

- Metaalstrook ter hoogte van zoldervloer in westgevel
- Tegen ouder kozijn in noordgevel veestal geplaatst jonger kozijntje.

4.4.3 Hooihuis

Hoge waarde

- Hoofdvorm en constructies.
- Materialisering van de constructies en de oudere gemetselde gevels van de noordelijke travee.
- Open oostzijde en ongedeeld karakter van het interieur.

Positieve waarde

- Karakteristieke gevelafwerking met los van elkaar geplaatste delen aan de noordgevel en het aansluitende deel van de westgevel.

Indifferente waarde

- Wandafwerkingen van de zuid- en westgevel, met uitzondering van verticale delen bij noordelijk deel westgevel.

- Vernieuwde oost- en westgevel van het gesloten noordelijke gedeelte, alsmede de afwerkingen binnen dit gedeelte.

Storend

- Geen elementen.

4.4.4 Overige bouwdelen en erf

Hoge waarde

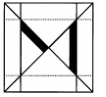
- Historische erfopzet en afscheiding met eenvoudige hekwerken.
- Ontsluiting vanaf zowel de Veurseweg als vanaf de Kasteelhoeve.
- Oudere erfinrichting, waartoe behouden diverse oude bomen en de boomgaard aan de noordzijde van het erf.
- Betrekkelijk open karakter van het erf aan de oost-, west- en zuidzijde.

Positieve waarde

- Compacte clustering van de aanwezige bouwdelen rond de historische bouwdelen.
- Eenvoudig agrarisch karakter van het erf.
- Aanwezigheid van moestuin ten zuiden van de boerderij.
- Afleesbare ontwikkeling van het erf en de bedrijfsvoering. Behoud van jongere bouwdelen zal hierbij een ondersteunende waarde betekenen, maar fysiek behoud van deze jongere bouwdelen is uit cultuurhistorisch oogpunt niet noodzakelijk.

Indifferente waarde

- Ligboxenstal uit de jaren '70
- Open loods uit de 20ste eeuw.
- Mestsilo's en mestplaats

- Kassencomplex
- Grupschuur
- Jongere erfinrichting aan met name de westzijde van het erf (betonverhardingen en draadafscheidings).

Storend

- Geen elementen

4.4 TOELICHTING WAARDENGRADATIES

De volgende waardengradatie (getrapte waardenstelling), toegesneden op het toegepast bouwhistorisch onderzoek, wordt in de waardenbepaling gehanteerd (de bijbehorende kleuren corresponderen met de gebruikte gradaties in de waardenkaarten). Achter iedere waarde volgt een korte toelichting ten behoeve van het toegepast bouwhistorisch onderzoek, zoals dit in het heerontwikkelingsproces kan worden ingezet.

Hoge monumentwaarde (blauw)

Alle beschermenswaardige onderdelen die van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor het monument en zijn bouwhistorische ontwikkeling en derhalve onverkort gerespecteerd moeten worden. Bij schade moet uitgegaan worden van herstel en behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal.

Positieve monumentwaarde (groen)

alle beschermenswaardige onderdelen die voor de instandhouding van de ontwikkelingsgeschiedenis van het monument veel waarde bezitten. Behoud is gewenst, maar de waarde is niet dusdanig hoog, dat aanpassing of verandering onmogelijk is. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

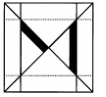
Indifferente monumentwaarde (geel)

onderdelen, die niets of weinig aan de waarde van het gebouw toevoegen en ook geen wezenlijke onderdelen van de ontwikkelingsgeschiedenis zijn. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

Storende onderdelen (rood)

betreft meestal vrij recente toevoegingen, die een sterke aantasting vormen van het oorspronkelijke concept, de ruimtewerking of de detaillering. Verwijdering wordt aanbevolen.

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Bij de Grenshoeve is sprake van een bijzonder waardevol agrarisch complex. Van deze pachtboerderij van het landgoed Duivenvoorde is naast de uit de 17de eeuw daterende boerderij een 18de-eeuwse bijschuur en een 19de-eeuws hooihuis bewaard gebleven. Deze bouwdelen vormen samen met de nog deels behouden gebleven historische erfaanleg- en ontsluiting een bijzonder historisch ensemble. Behoud van deze delen is van groot belang omdat met name de bijgebouwen veelal zeer kwetsbaar zijn. In dat kader verdient ook het aangebouwde karnmolenhuis bijzondere aandacht.

Voor de overige gebouwen op het erf geldt weliswaar dat deze deel uitmaken van het ensemble en de ontwikkelingsgeschiedenis van het complex, maar deze bouwdelen zijn of te zeer aangetast door latere wijzigingen of van een algemeen voorkomend type. Voor een deel van deze jongere bouwdelen, zoals de vroeg 20ste-eeuwse grupschuur en de oudere mestsilos, geldt dat deze wel enige beeldondersteunende waarde vertegenwoordigen. Indien een toekomstige functie vraagt om een fors bouwvolume zouden deze delen hiervoor (eventueel als volume) ingezet kunnen worden. Behoud is echter niet noodzakelijk.

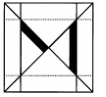
Aan de boerderij heeft in 1962 een ingrijpende renovatie plaats gevonden, waarbij een groot deel van het interieur sterk is gewijzigd. Dit betekent dat, behoudens de hoofdstructuur en constructies, de waarde van het interieur sterk is gereduceerd. In het achterhuis heeft een grootschalige vernieuwing van de

constructie plaats gevonden, maar hierbij bleef het historische karakter door de toegepaste historiserende opzet goed behouden.

Voor dit onderzoek heeft een veldonderzoek plaats gevonden, waarbij geen destructief onderzoek mogelijk was. Dit heeft tot gevolg dat met name bij de boerderij diverse onderdelen en constructies door jongere afwerkingen aan het zicht werden onttrokken. Indien er in het kader van een herbestemming een ontmanteling van het interieur plaats zal vinden is het zeker aan te bevelen om aan deze ontmanteling een bouwhistorisch vervolgonderzoek te koppelen. Enerzijds levert dit een belangrijke bijdrage in de kennis ten aanzien van de boerderijbouw in het Rijnland. Anderzijds kunnen uitkomsten en vondsten ook bij het ontwerpproces worden ingezet om zo het historische karakter van het object te versterken.

Monumenten Advies Bureau – 30 mei 2014

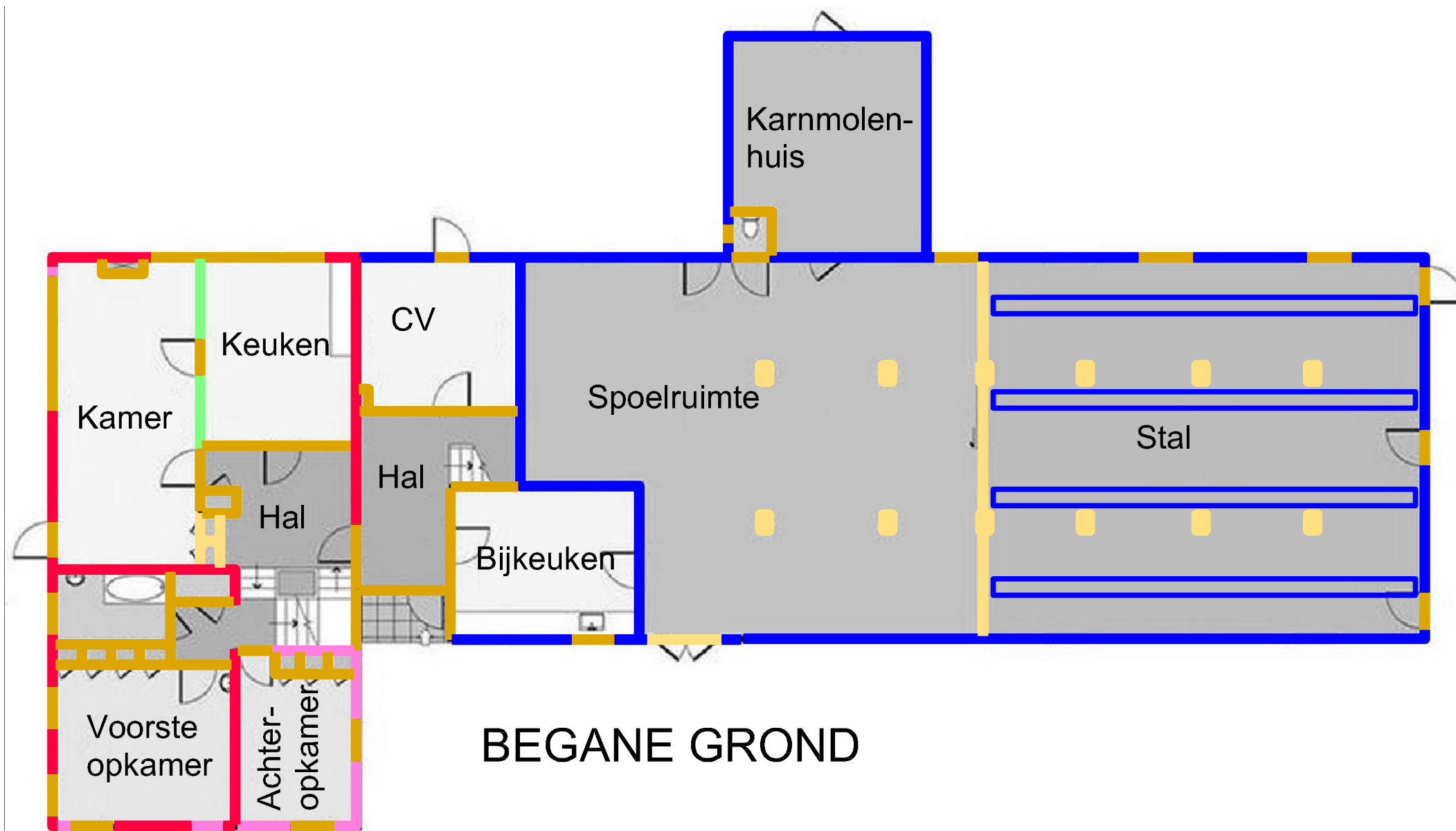

6 BRONNEN EN LITERATUUR

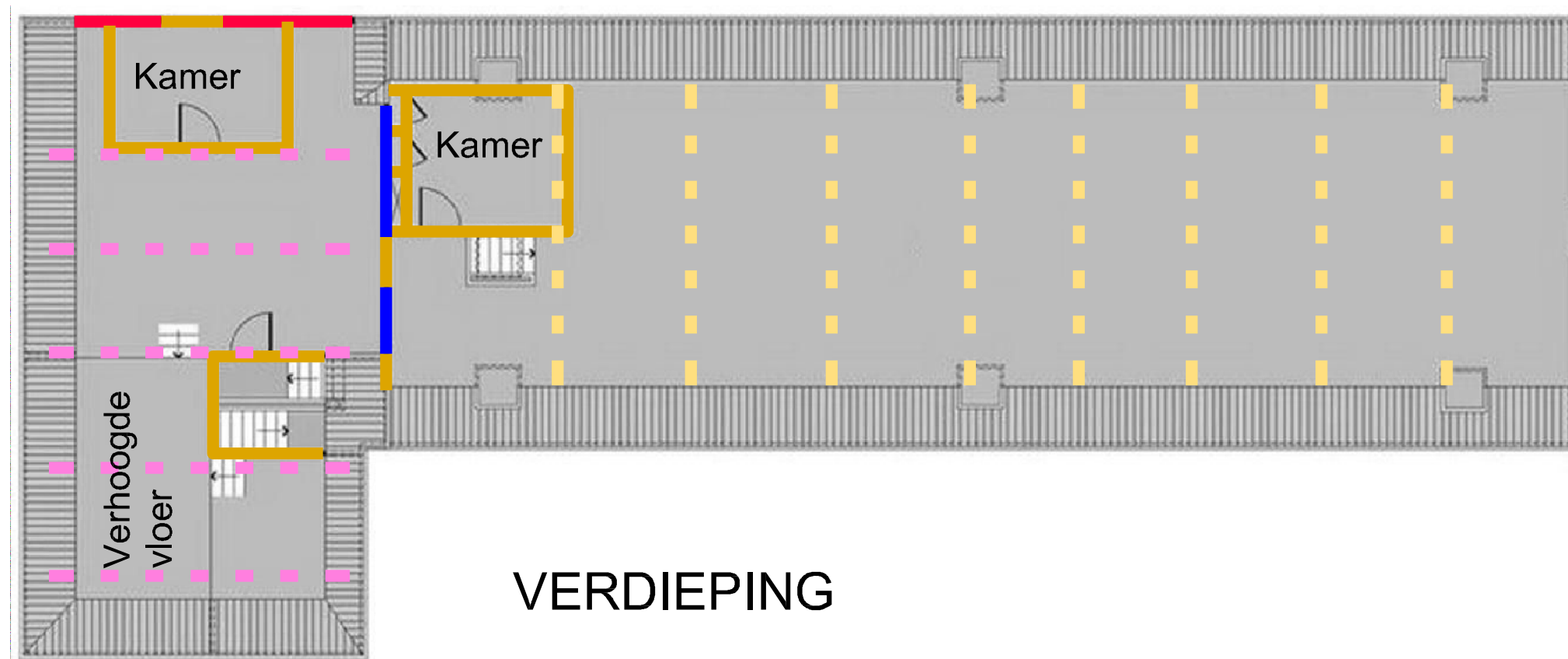
- Lit, R. van, Scheffer, C., *Boerenerfgoed – Het boerderijenboek van Voorschoten en Wassenaar*, uitgave TasT/Hollandsche Rading, 2006
- Berghuis, W.J., *Oude Boerderijen*; artikel in bundel “Voorschoten: Historische Studiën”, 1971.
- Romijn, P., *De Grenshoeve – Een fascinerende boerderij op het Landgoed Duivenvoorde*, Artikel gepubliceerd in de “Oud Hagenaar” d.d. 15 oktober 2013.
- Berends, G. *Historische Houtconstructies in Nederland*, uitgave SHBO 1999.
- Haslinghuis, E.J., Janse, H., *Bouwkundige Termen*, uitgave Primavera, Leiden, 2001
- Archief en beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, waarin ook gegevens van de Stichting Historisch Boerderij Onderzoek SHBO zijn ondergebracht.
- www.watwaswaar.nl
- Websites van gemeente Voorschoten, gemeentearchief Wassenaar, Gemeentearchief Den Haag en het Rijksarchief Den Haag.

Bij dit onderzoek is tevens gebruik gemaakt van door dhr. P. Romijn verstrekte informatie. Dhr. Romijn heeft voor zijn in 2013 gepubliceerde artikel onderzoek verricht, onder meer in het archief van kasteel Duivenvoorde. Daarnaast heeft dhr. Romijn mondelinge informatie verkregen van de laatste pachter van de boerderij, dhr. Van der Marel.

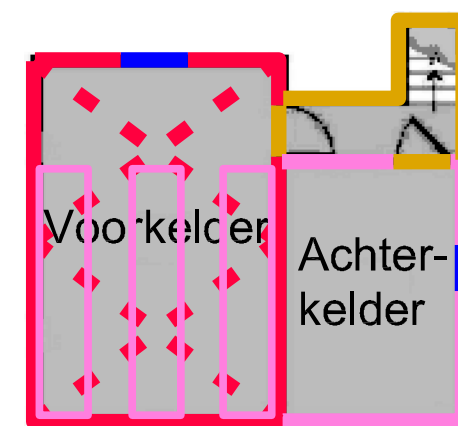
BIJLAGE – DATERINGS- EN WAARDENKAARTEN

BEGANE GROND

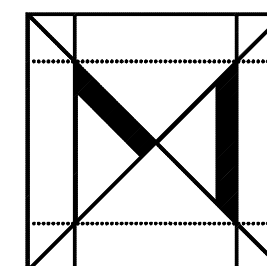
VERDIEPING

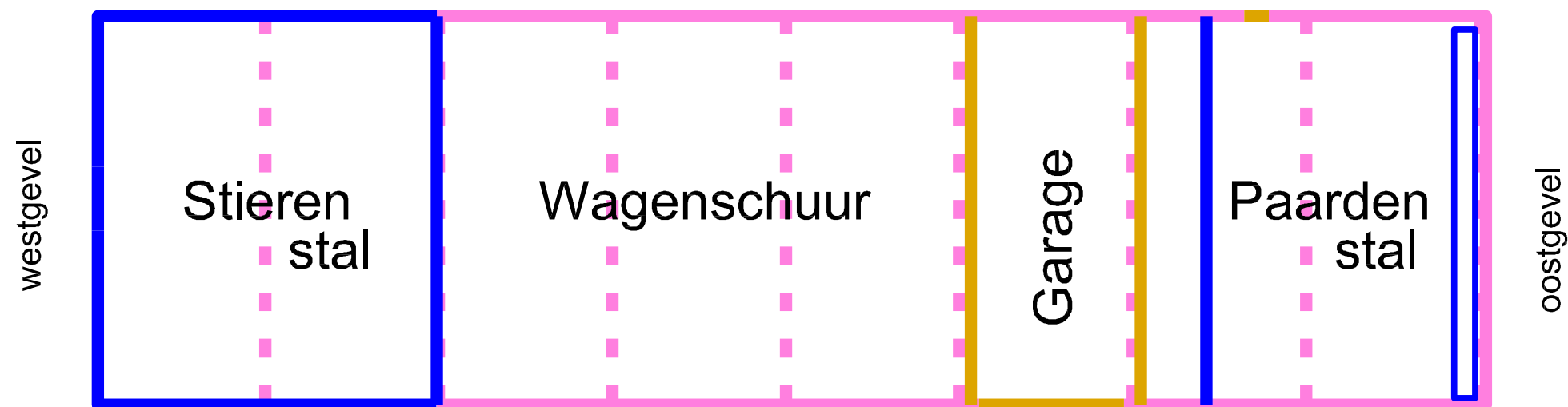

KELDERS

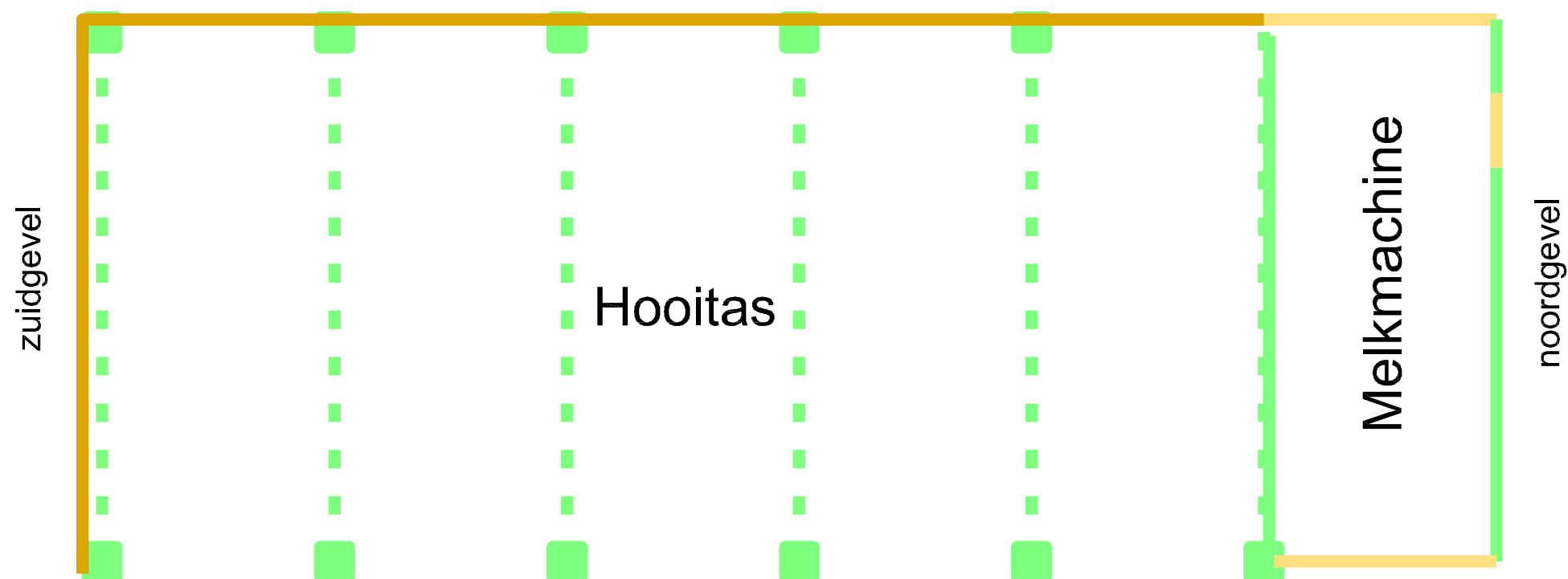
- XVIIIA
- XVIII
- 1838 (deels hergebruik)
- XIX
- XXa t/m 1963
- na 1963

MONUMENTEN ADVIES BUREAU
 GRENSHOEVE
 LANDGOED DUIVENVOORDE
 Bouwhistorische verkenning
 DATERINGEN

BIJSCHUUR

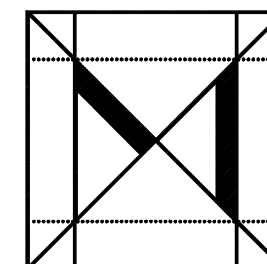

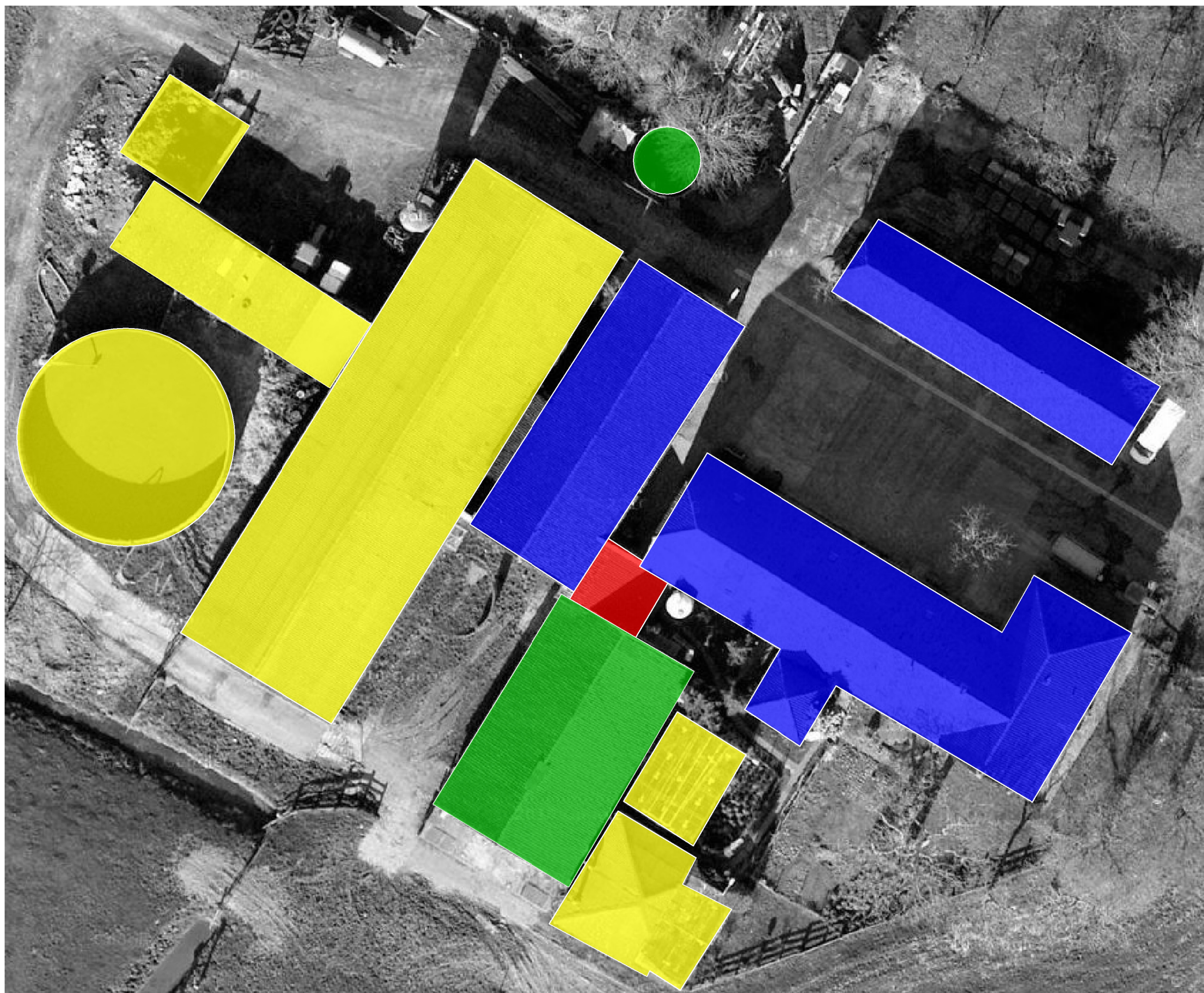
HOOIHUIS

- XVIIIA
- XVIII
- 1838 (deels hergebruik)
- XIX
- XXa t/m 1963
- na 1963

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

GRENSHOEVE
LANDGOED DUIVENVOORDE
Bouwhistorische verkenning
DATERINGEN

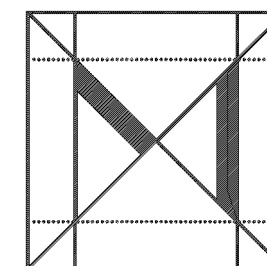

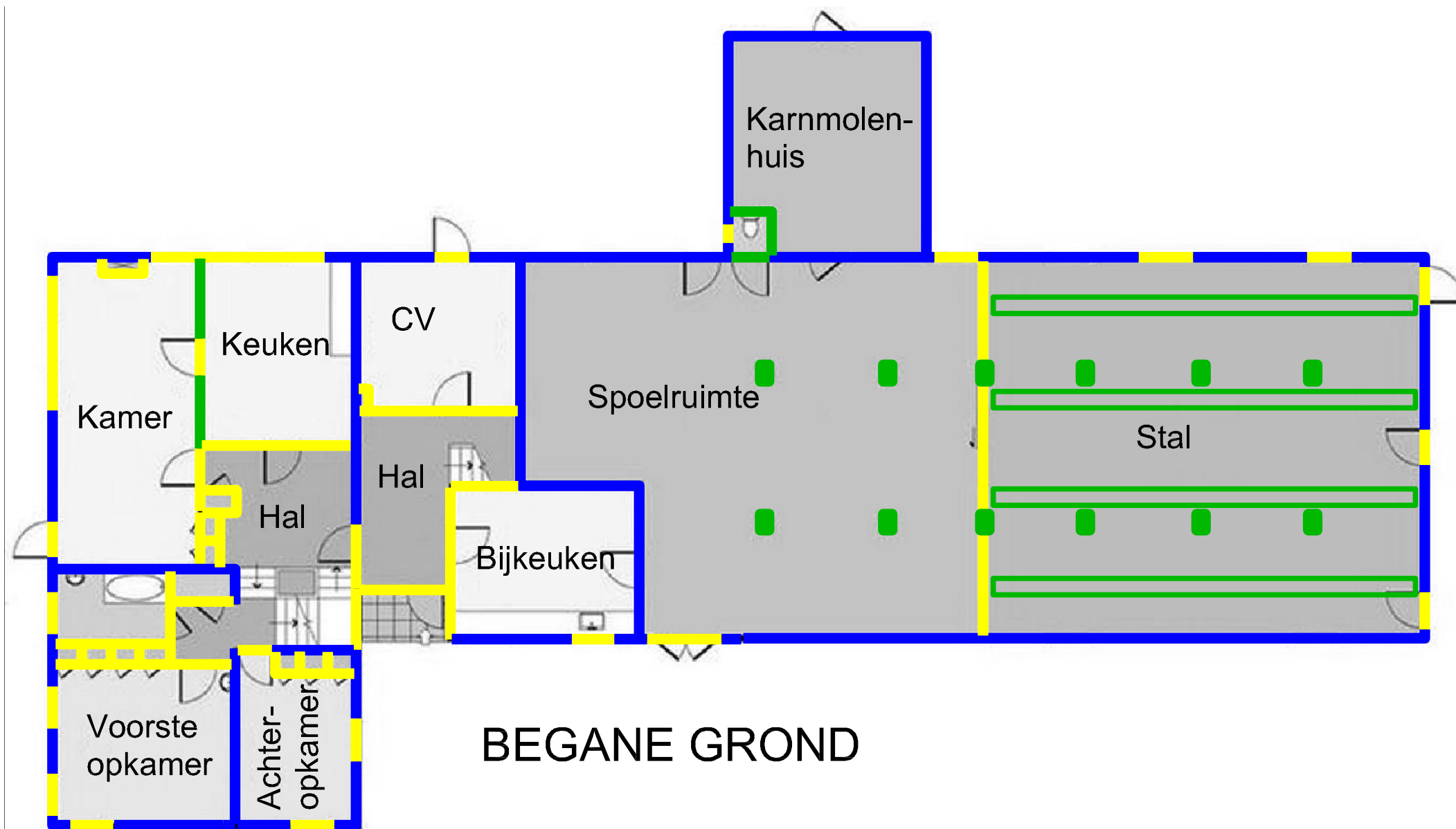

- Hoge waarde
- Beeldondersteunend
- Indifferente waarde
- Storend

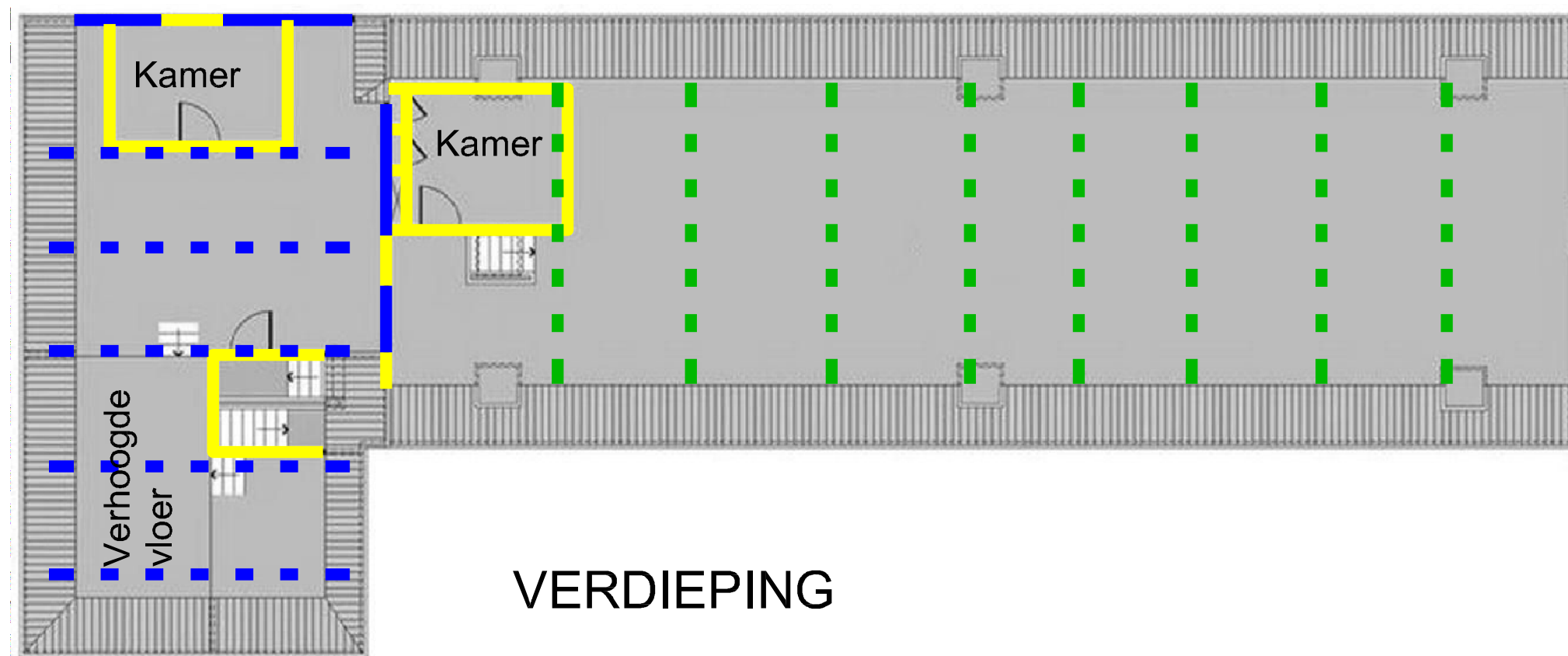
MONUMENTEN ADVIES BUREAU
GRENSHOEVE
LANDGOED DUIVENVOORDE
Bouwhistorische verkenning

WAARDEN
COMPLEX

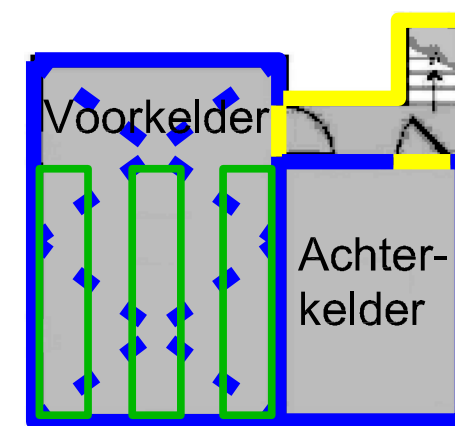

BEGANE GROND

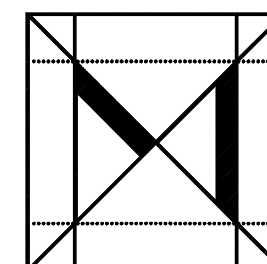
VERDIEPING

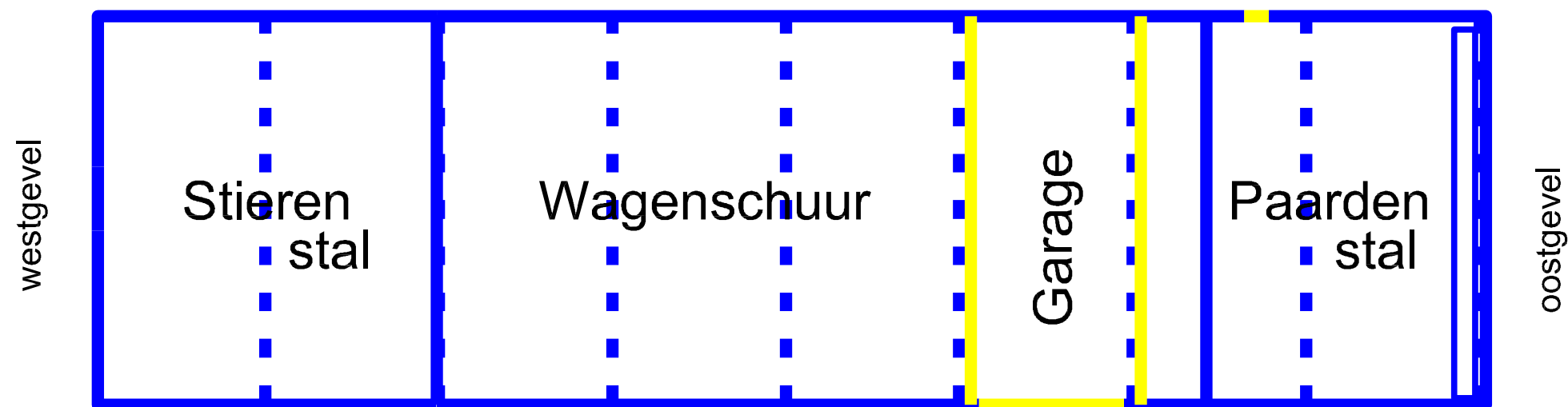

KELDERS

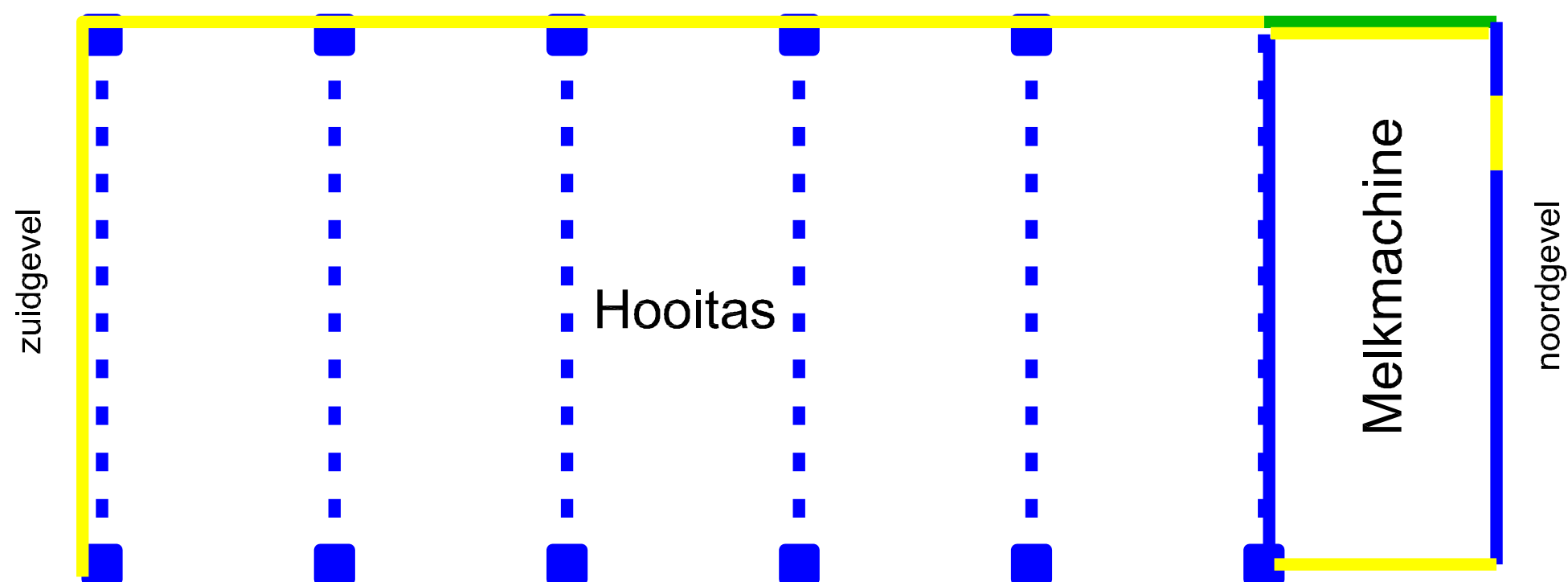
- Hoge waarde
- Positieve waarde
- Indifferente waarde
- Storend

MONUMENTEN ADVIES BUREAU
 GRENSHOEVE
 LANDGOED DUIVENVOORDE
 Bouwhistorische verkenning
 WAARDEN

BIJSCHUUR

HOOIHUIS

- Hoge waarde
- Positieve waarde
- Indifferente waarde
- Storend

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

GRENSHOEVE
LANDGOED DUIVENVOORDE

Bouwhistorische verkenning

WAARDEN

